

Balogh Jolán**KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK****VIII. Közlemény****A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK****XVI. SZÁZAD (VII. RÉSZ)****ADATTÁR****III. Műemlékek****2. ERDÉLYSZERTE (folytatás: H-ZS)****Hadad vára (v. Szilágy vm. – Hodod)**

1416–1564. A kusalyi Jakcs család vára. 1562-ben és 1564-ben – midőn a fiatal Jakcsiak mostoha apja Balassa Menyhért Ferdinándhoz pártolt – Báthory István ismételt ostromolta és bevette 1564-ben. A kusalyi Jakcs család Boldizsárban kihalt (KŐVÁRI 1866. 149–150).

1584. márc. 6. Vilno, Báthory István lengyel király Hadad várát („castrum Hadad”) és uradalmát Wesselényi Ferencnek (cubiculi praefectus ac consiliarius) adományozta (PETRI II. 1901. 86). Borsoló János jelentése a beiktatásról a királynak kelt 1584. június 21-én Ippen (Levéltári Közl. 1938. 219).

Feltehetőleg Wesselényi Ferenc birtoklása idejéből származott a vár hatalmas kaputornya, homlokzatán két félköríves kettős iker-ablakkal. Erről az 1791-ből származó rajz (AH 1979/2. 45. kép) ad fogalmat, mely egykor a hadadi Wesselényi kastélyban volt (PETRI II. 63.). Ezek az ablakok megegyeznek azokkal az ablakokkal, amelyeket a kolozsvári mesterek Egeres várához faragtak.

1587. szept. A vár kapitánya „Franciscus Copuanj Arcis Hadad praefectus.” (O. L. Urb. et Conscrip. Fasc. 90/3 – dr. Baranyai Béláné közlése.)

1593. márc. 10. Hadad. Wesselényi Ferenc magyar nyelvű végrendelete, megerősítette – özvegye Zarkandi (Sárkándi) Anna kérésére – Báthory Zsigmond 1595. aug. 16-án (Szabó T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 223).

1680. Veress István középszolnoki szolgabíró és társai Hadad várában Wesselényi Pál emberei előtt a fejedelem instructioját felolvassák. Jelentésükben megnevezik a vár egyes részeit: balkéz felől volt a „szegletház, mely porkoláb háznak neveztetik”, ennek egyrészről szomszédja a sütőház, másrészről a „kapuközi” (PETRI II. 1901. 63–64).

1704 apr. 11. Hadad várának inventariuma. Építészeti jelentősebb feljegyzések: „A vár külső piacza” – a kapuja előtt árok és azon jó híd – a külső piac kőfallal vagy körülvéve – a kapun belül istálló, hintó szin, mellette „Harangláb, azon egy nagy harang” – belső piacra szolgáló kapu – a kapun belül jobbkéz felől Rab Ház, innen tovább jobbkéz felől boltosház [boltozott ház], mostan Porkoláb Uram Szálása – kőből rakott kút felette egy kis sindelyes Színecske – alsó contignatio – pincék az épületek alatt – „Melly felső contignatiobeli épületek előtt levő fa folyósóra egy fábul való Sindelyes garaditson felmenvén nap kelet felől ugyan a folyósóru nyíllik egy nagy táncoló palota ... ablak melyek nro. 5., kettei hat részbul, háрма pedégh négy részbul nyíllik, mindenikhez ónban foglalt üveg ablakok vannak ... Musikasoknak való Helyis vagyon felpoczolva ... két fa oszlopon. – Ezen palotából ismét nyíllik egy Ebédlő palota ... három üveg ablakkal. – Ebédlő Palotából nyíllik tovább egy festett mennyezetű Szép Ház ... két üveg ablaka vagyon. – Innen nyíllik egy kis bolt, ahol hangszereket leltároztak: szép úri hegedő, koboz, hegedőcske, eöreg Virgin a ladastul. Ugyanitt számos kristályedényt leltároztak egy zöld Armariumban. – Ezen házbul nyíllik ismét más zöld deszkás mennyezetű ház, melyben az Asszony lakott. – Innen nyílik észak felé a Frau-zimmerek Háza (3 ablak) – Leányok Háza. – A vár tornya, melly a’ Kapu felett vagyon. – Ezen Czejt Hazacska felett vagyon egy kis bástyácska, maskint dobolo bastya a’ neve. – Toronynak inventalása, mely a Sendelyezéstül fogván három contigantioban építve.” (O. L. Urb. et Conscrip. Fasc. 64/17. – Ismertette PETRI II. 1901. 64–81. Közlése: Urbaria et Conscriptiones. 5. füzet. Bp., 1979. 44–46. – Dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

1716. A vármegye elhatározza a vár helyreállítását.

1746. ápr. 26. A Hadad várában tartott megyegyűlés elrendeli 100 szekér mész égetését és Hadadba szállítását, továbbá a csehi járásból 20 szekér, a zilahi, peéri és tasnádi járásból 10–10 szekér kő hordását, valamint járásonként gyalogokat kőhányásra (PETRI II. 1901. 62).

1753. Bél Mátyás leírása szerint egyes lakosztályok még lakható állapotban vannak. (uo.).

240 1791. Rajz a kaputoronyról (AH 1979/2. 45. kép).

Irodalom: KŐVÁRI 1959. 161. Kövári közölte az 1791-es rajzot a Délibáb Naptárban. 1858. KŐVÁRI 1866. 96, 98, 149–150. (történeti adatok). BUNYITAY V.: Szilágy megye középkori műemlékei. 1887. 17. PETRI M.: Szilágy vármegye monographiája. II. Bp., 1901. 61–105 (történeti és birtoktörténeti adatok). GERECZE 1906. 846. BALOGH 1934. 137. 1940. 543 (a kaputorony renaissance kettős ablakai). BIRÓ 1943. 95 (a vár képe supraporta festmény Zsibón a Béldi kastélyban). BALOGH 1973. 236. BALOGH AH. 1979/2. 191 (a hely megjelölése elírásból tévesen északkelet, helyesen: P89 északnyugati határvidék, ha Erdély középpontjából tekintjük).

Huszt vára (v. Máramaros vm. – Hust)

1353 előtt a király építtette; ebben az évben említik a várnagyát Macska Domokost; 1387-ben királyi vár; 1392-ben Zsigmond király a Drágffyaknak adta (FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 128. sz. 144. l.).

1536. Huszt várnagya Karvasy Kristóf (SZILÁGYI S.: Erdélyország története. I. Pest, 186) – 1546 febr. 9. Huszt vára leltára: „Post deditionen elus.” (O. L. Urb. et Conscrip. fasc. 99/2) – 1549 febr. 18. Huszt vára leltára (uo. fasc. 75/39).

1552. Sigismondo De Prato Vecchio királyi építész jelentése Huszt váráról, melyről felvételi rajzokat készített, úgyszintén az átépítéséről tervrajzot. Mindezeket felterjesztette a királyhoz, aki 1552 júl. 15-én a javaslatokat jóvá hagyta és a végrehajtását elrendelte. (Kivonatossan közölve: HERZOG J.: Adatok a hazai építészet XVI. századi történetéhez. Magy. Művészet. 1926. 243.) – További irodalom: PATAKI V.: A XVI. századi várépítés Magyarországon. A bécsi Magy. Tört. Intézet Évkönyve. I. 1931. 108.

1553. febr. 21. A sárosi uradalmi pénztár: „Foelici de Pisis Architechto Regiae Maiestatis, qui ... in regno Transilvaniae ad extruenda certa aedificia ad arcem Hwzth et Cassoviam missus est”, kifizetett 9 hónapra 155 magyar frt. 20 dénárt. (O. L. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1314. – dr. Horváth Tibor Antal közlése.)

1553. márc. 24. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Cristophoro Selzer de Wormatia lapicidae cum aliis suis sodalibus per Regiam Maiestatem ad Hwzth misso ad conficienda ibidem certa aedificia”... Flor. 24. (Uo. – Dr. Horváth Tibor A. közlése.)

1554. februárjában Ferdinánd király Felice de Pisa királyi architectust Huszt vára megvizsgálására küldötte ki. Ez év júliusában az építkezés befejezésével újra Huszton tartózkodott (HERZOG i. m. Magy. Művészet. 1926. 243).

1554. máj. 27. A sárosi uradalmi pénztár kifizetett: „Foelici de Pisis Architecto Regiae Maiestatis, qui ... ad Rivulum Dominarum, arcem Hwzth, Cassoviam, Saros et alia diversa loca ad conspicienda et erigenda aedificia missus est ... flor. 85.” (O. L. Városi és kamarai iratok Fol. Lat. 1314. p. 97. – dr. Horváth T. A. közlése.)

1554. A várkapolna kapujának felirata:

TPE • BENEDICT • SZALAY DE BOKOVAR
ANNO • 1554
S • P

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható (O. L. Kamara. Térképtár. 640).

1555. A vár számadáskönyve (nagyon jó papíron igen szép írással). Ebben az építkezésekről a következő feljegyzések találhatók: „...pro reparatione noui gradus in domo Regia per quos itur ad domos superiores...” – Kifizetés két mármaroszigeti ácsnak: „Pro tectura propognaculi inferioris noui antemuralis trabem fabricantibus...” – „Ad ediffitium noui prognaculi arcis...” – „Extractorum lapidum e puteo Arcis eductio de teatro...” – „Solutio lignifabrorum scamna et allia instrumenta in nouo antemurali necessaria operantium...” – „Carpentariis pro faciendis pedibus pontis Arcis Inferioris ...” – „Lignifabris pontem et gradum ad portam Arcis Interioris operantibus” (ácsok Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről, közöttük Gregorius Koloswarij). – „Pro facienda tegumine turris Nouae...” – A számadások számos magyar ács nevét őrizték meg Mármaroszigetről, Técsőről, Viskről stb. (O. L. E. 160. Magy. Kamara. Conscriptioes Diversae. 7. csomó).

1564. nov. 26. II. János választott király (János Zsigmond fejedelem) meghagyja a beszterceieknek, hogy: „statim quinque vel sex lapicidas et minatores ad reficienda et restauranda nonnulla collapsa in ipsa arce Huzt.” (Beszterce város levéltára)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „...Castello forte Hust, et benguardato a confini d’ Apolio, et Polonia uerso Tramontano, sopra la Tissa ...” (Apulum, II. 1946. 160–161)

1570. Báthory Kristóf ostrommal visszafoglalta (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 11–12).

1571. János Zsigmond végrendeletében a három testamentumos úrnak, Csáky Mihálynak, Hagymási Kristófnak, Békés Gáspárnak hagyta 30 000 forint zálog összegért, akiknek azonban a zálog összeg fejében át kellett volna adniok az új fejedelemnek. De nem tették meg és ebben őket Miksa király – Báthory ellenében – támogatta (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 407, 408–409, 411, 417, 419).

1576. okt. 26. A kvári országgyűlés törvénycikke: „Értjük azt is, hogy Husztnak épületire való költségnek is kell lenni nagyságodnak, melyet az Ur Isten nagyságod gondviselése által adott kézbe, kit itilünk Isten után hazánk oltalmára főbátyának lenni.” (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 114)

1577. jún. 7. Kvár szkve: „Eodem die Vaday Mihál vivé Keomies Imrehet Désig 8-ad magával, hogy Husztban menének vala fejedelem myvére, 6 lovon.” Kifizettek fl. 3 (1577/X. 66)

1577. nov. 24. Kvár szkve: „Egeresi János vitte 3 lovon Seres Jánost Désig. Husztban küldte az Ur.” (Uo. 73)

1577-ben épült a második várkapu, melyet kívülről a Báthory címer díszített, úgyszintén felirat, mely 1744-ben olvashatatlan volt. A várkapu belső homlokzatán a Kornis címer volt látható, valamint Kornis Gáspár huszti főkapitány építkezésére vonatkozó felirat:

GASPARVS CORNIS DE GÖNTZ RVSZKA Comes
ORATE, VIGILATE, NE QVANDO FORTIOR
TE SVPERVENIAT AC VNIVERSA TVA
ARMA AVFERAT

Anno Domini

1577

A felirat a vár 1744-ből való alaprajzának a legendájában olvasható (O. L. Kamara. Térképtár 640). – A felirat második sorának első fele idézet Márk evangéliumából (13. 33), a folytatólagos szöveg pedig idézet Lukács evangéliumából (11. 22).

217 A vár kapuzatának rajza (24. kép): Bécs, Kriegersarchiv. Inland C. V. Huszt Nr. 2. 485/5b. – A vár alaprajza és részletrajzok, külön papillonon a kapubástya: „Diser Grundriss und Prospect zeiget wie das Thor vor reparierung gestanden.”

1578. júl. 16. Kvár szkve: „Küldött Bíró uram az fejedelem parancsolattyára négy kömiest Husztba. Attam Bíró uram hagyásából fl. 3. den. 75.” (1578/XIV. 28)

1579. júl. 14. Kvár szkve: „Azon napon az fejedelem parancsolattyára külte Bíró uram Keomijes Imreht Huszt várába hatod magával, attam nekik az uraim akarattyából kölcségekre fl. 6.” (1579/XVI. 19)

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Erdély határán öt kapitányság van, „l’uno dei quali fa residenza in Hust, castello fra i monti contigui alla Transilvania”. A jövedelméből 200 lovast és 400 gyalogost tart el, továbbá „si spende in riparare le ruine della fortezza. Quivi hora è capitano Casparo Cornis, nobile di Ciculia, Ariano di setta, huom per altro militare.” (BASCAPÈ, G.: *Le relazioni fra l’Italia e la Transilvania nel secolo XVI.* Roma, 1921. 85)

1590. máj. 4. Kvár szkve: „Eodem die, vitte Zigiarto Daniel Désre urunk parancsolattyára az kömieseket, Husztra kültte az város 3 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (IV./21. 82) – Ugyanakkor a bíró adatott a kömíveseknek „könyörgésekre” den. 50. (uo. 25).

1590. máj. 11. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitte Désre Atonay Boldisar 5 lovon az kömieseket. Vitték Husztban. fl. 2. den. 50.” – „Eodem die Kisz Mihály vitte Désre a kömieseket 4 lovon. Fizettem Taniizra Gergelynek fl. 2.” (IV/XXI. 82–83) – Ugyanakkor: „az kömieseknek bíró uram akarattyából, hogy Husztra mentenek, fl. 3.” (IV/XXI. 26)

1590. jún. 4. Kvár szkve: „Bíró uram parancsolta, Téglás Antalt vitték Husztra, mielni, kölcségére attam den. 50.” (IV/XXI. 27)

1590. Franco Sivori, genovai nemes Memorialeja, melyben szól urának, a havasalföldi vajdának fogságáról Huszt várában: „Giace la fortezza di Hust, ove era rittenutta, sopra un piccol monte, pieno di dirrupi et precipitij. In questa era una casa eminente risguardante da per tutto, che havevano assignata a Soa Altezza, tenendolo in una camera la piu alta, che haveva le finestre benissimo ferrate.” A továbbiakban leírja a vajda viszonztagságos menekülését 1587. aug. 30-án éjjel, amikor egy résen át meglátta „vidde per essa di fuori ivi accostato un’orologio da contra pesi accomodato sopra doi antene di pino, per le quali abbracciandosi harebbe potuto callarsi nel piano della fortezza.” (PASCUI, S.: *Petra Cercel și Țara Românească.* Sibiu, 1944. 261–262)

1592. jún. 18. Kvár szkve: „...vitte az kömieseket Monijka Mihájt és Zilagy Jánost urunk parancsolattyából Husztra mivelni. Adatott Bíró uram velem kölcségekre nekik fl. 4.” (V/XV. 238)

1592. jún. 20. Kvár szkve: „Eodem die Benessi Mihály viszi az kömieseket Deesre szerszámostól, 6 lovon, kik Husztra mentek ... fl. 3.” (V/XV. 84)

1593. szept. 5. Kvár szkve: „Eodem die, Kwimies Gáspárt, tordait viszi harmad magával Baczjmegej 2 lova szekere, kik Husztból jöttek, urunk levelek nálók. Fizettem Tordáig den. 50.” (V/XXI. 112.)

1595. aug. 20. Kvár szkve: „Urunk ő felsége parancsára Kömües András nyolcadmagával megyen Husztra mivelni. Bíró uram egész tanács akarattyából nagy sok kértekre adata velem nekik fl. 1. Vitte őket 4 loval Désig, Mattes Holtzapffel fl. 2.” (VI/XVIa. 91)

1599. dec. 31. Szatmár. David Ungnad jelenti Johannes Baravicius (Barvitz) császári tanácsosnak: „Zu Hust ist albereith der Herr Basta den 27 dits (!) ankhumben, der endpeut mir gestern durch den Paumaister Caesare Porta er wölle mich alles verlaufs wie er die sachen zu Hust bestöllt berichten, des gewart ich stundlich, vnd schreibt Irer Majestätt vndter dessen allergehorsambist. Heimit scleus (sic! – valószínűleg sende) Ich dem herrn auch ein eilenden abris vom Paumaister des Schlosz Hust, Ihrer Majestätt gehorsambist furzubringen.” (Hurmuzaki, E.: *Documente privitoare la Istoria Românilor.*

Vol. III. Bucuresti, 1880. 411.) – Veress Endre erre a levélre hivatkozva írja, hogy Giorgio Basta „comes Hustensis” lerajzoltatta Huszt várát Cesare Portával (Veress E.: Basta György levelezése és iratai. I. Bp., 1909. 325. l. 2. jegyzet) és csatolta volna 1600. febr. 8-án kelt leveléhez. Ebben azonban a rajzról nincsen szó (Veress: Basta. II. 348. l. 442. sz.) és a rajz közlése is elmaradt.

XVI. század vége. Szamosközy István feljegyzése Schwendi egyik támadásáról (1566–1569 körül): „Capta Munkacio ac presidio imposito, Huztum inde Suendius ducit, quod ad confinia Poloniae uergens, Transiluanici quoque Imperij munitissimum ab Vngaris et Polonis erat propugnaculum, nec nisi saluo hoc totius regionis Maramarusiensis ueluti clastro, tutus in Poloniam patebat aditus. Sed inde reiectus Suendius, quod in arcem editissimo monte situm, nec tormento uibrare, nec muros demoliri, impressionesque facere posset, ad Georgij Bebeki castello recuperando, quae in Cassoviensi regione habebat, animum convertit.” (I. 1876. 89)

A várról számos tervrajz és metszet-látkép maradt, ezeknek a jegyzékét a XVII. századi építkezések során közlöm.

A vár építtetője (1577) Kornis Gáspár, 1575-ben máramarosi alispán, 1577-ben huszti kapitány, majd huszti főkapitány, 1595–1601 tanácsúr, 1595-ben főgenerális (TRÓCSÁ-NYI 1980. 30).

Irodalom: GERECZE 1906. 498–499 (a régebbi irodalommal). BALOGH 1934. 137. 1940. 543. 1953. 42. 1956. 302. 1961. 331. 1964. 355. 1970. 234. 1973. 236 (Kornis Gáspár főkapitány építkezése).

Ipp (v. Szilágy vm. – Ip), Borsoló János kúriája

1592. júl. 18. Kvár szkve: „Eodem Borsolo János számára viszen István Bíró 6 lovon Zilagba Ipre ajtónak és ablaknak való faragott követ, kit Bíró uram kért és igen ajánlotta levelében magát. Fl. 5. den. 25.” (V/XV. 86)

A megrendelő, Borsoló János, 1585-ben ítélmester volt (PETRI II. 1901. 147).

Kancellarius (Kovacsóczy Farkas) építkezései

1590. szept. 25. Kvár szkve: „Vitt Zabo János cancellariusnak 4 kömies legényeket, négy loval, Tordára. Attam fl. 1” (IV/XXI. 87).

1591. márc. 26. Kvár szkve: „Kancellarius Uram számára vittének kömies legényeket Tordáig 4 lovon fl. 1.” (V/X. 40)

Kovacsóczy Farkas építkezései: Gyulaféhevárt háza volt a várban; Kisfaludon kúriája, nyaralópalotája (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 66, 67. – AH. 1980/1. 84–85. 1980/2. 224).

Kendilóna (v. Szolnok–Doboka vm. – Luna de Jos), Kendi Sándor kúriája

1584. július. Kvár szkve: „Kömies Ferenc uramat és Ember Jánost küldék Lónára Kendi Sándorhoz. Vittek ajándékot neki.” (III/XVIII. 124a) – Kömies Ferenc ötvösmester volt.

1592. szept. 28. Kvár szkve: „Haidu (Hajdú) János Kendi Sándor számára viszen Lonára kályhakat, kemencének valót 2 lovon den. 50.” (V/XV. 93)

Lónai Kendy Sándor 1568-ban kancelláriai titkár, 1573–1594 tanácsúr, 1578-tól Belső-Szolnok vármegye főispánja, 1578–1581 cubicularius (Gálffy Jánossal), 1583–1585 a kormányzó tanács tagja (praeses) Kovacsóczy Farkassal és Sombory Lászlóval (TRÓCSÁNYI 1980. 29–30.). 1591–1594 Doboka vármegye főispánja, 1594-ben kivégezték (LÁZÁR M.: Erdély főispánjai. Bp., 1889. 132, 157–158).

Kendi Sándornak ajánlott művek: RMNY. I. 1971. 483, 544, 547, 572. sz.

Kerelőszentpál, Kápolnahegy (v. Maros-Torda vm. – Sinpaul)

260, 263 A temető kápolnát négyszegben övező bástyás védőfal kapuja (63, 64. kép): cannelurás pilaszterek felett triglyphes tagolású dór fríz két rozettával, középen pajzsban a Kendy címer, alatta üres címerpajzs. A kapu felett aediculaszerű oromzat: négyzet alakú mező háromszögű lezárással, egyszerűen profilált kerettel. A dór frízű kapu méretei: 235 x 134 cm; belvilág 184 x 88 cm.

A kerelőszentpáli birtok 1591-ben csere útján került Kendy Ferenc tulajdonába (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 32); a XVII. század elején azonban már a Haller családé lett. Kendy Ferenc Küküllő vármegye főispánja volt, 1594-ben kivégezték. (Részletesebb személyi adatok Radnót címszó alatt a 237. lapon.) Tehát a kapu 1591 és 1594 között készülhetett, stílusából következtetve kolozsvári mester munkája. Kendy Ferenc korábban 1582-ben Keömies Tamással dolgoztatott, de hogy hol, az a feljegyzésből nem derül ki. (1582. okt. 13. Kvár szkve: „Sardi Imre viszi Keömjes Tamást, Teolchyres Jánost Kendi Ferencnek 3 lovon Tordáig.” – 1582/V. 49.)

Irodalom: GERECZE 1906. 421 (a temetőkápolna 1744-ből). BALOGH 1934. 145. 1956. 30. 1961. 342. 1964. 342. 1970. 239. 1973. 241.

Kérő (v. Szolnok-Doboka vm. – Chirău), Katonai uram kúriája

1589. Kvár szkve: „Utolszor ismét miért, hogy Kwmies Mihály Katonai uramnak mielt Kereoben, nem érkezett az hid csinálashoz...” (VII/III. 11)

1600-ban és 1607-ben birtok ügyekben említik Katonai Mihály özvegyét Vaday Sárát és fiait, Ferencet és Mihályt (KADÁR IV. 1902. 342–343).

Felmerülhet még a kérdés, hogy vajon „Katonai uram” nem azonos-e a kolozsvári ötvösmesterrel, Katonai Eötvös Mihállyal, aki saját bejegyzése szerint 1585-ben antikutánzó pénzeket is gyártott: „Bíró uram hagyásából csináltam pogán pénzt, egy gyrát, melyet bíró uram elosztogatott.” (Kvár szkve III/XXII. 58)

Kisfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), fejedelmi kúria (?)

1598 ápr. 10. Gyfnehérvár. Alfonso Carrillo levele Pietro Aldobrandini bíboroshoz: „se ne parti (Báthory Zsigmond) como persona privata, non permettendo accompagnamento nissuno, a Kisfalud per disnare un miglio italiano discosto di Alba, ove solo restará tre o al piú quattro giorni...” (VERESS: Carrillo I. 1906. 282) – Vö.: Erd.

Orsz. Eml. IV. 1878. 34.; VIII. 1882. 34. – Kérdés, hogy Báthory Zsigmondnak ez a szállása a fejedelmi kúria volt-e, vagy pedig Kovacsóczy nyaralójával volt azonos. Kétsős Bethlen Gábor a kisleludi fejedelmi kúriában építkezett.

Kislelud (v. Alsó-Fehér vm. – Micești), Kovacsóczy Farkas kúriája

1575. febr. 16. Berzeviczy Márton 3 ezer magyar forintért megvette Blandrata Györgytől a kisleludi jószágot Gyulafehérvár közelében (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 86–87).

1579-ben Berzeviczy eladta Kovacsóczy Farkasnak Kislelud, Dombfalva és Ompolyicza birtokát (VERESS i.m. 132). – 1580. jún. 9. Vilna, Berzeviczy kéri Kovacsóczyt, hogy tartozása fejében küldjön neki 3000 forintot (VERESS i. m. 132).

Tehát a tulajdonosok Giorgio Blandrata, Berzeviczy Márton, Kovacsóczy Farkas.

1581. jan. 30. Kovacsóczy Farkas itt tartotta lakodalmát Harinai Farkas Katával, Békés Gáspár özvegyével (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp. 1891. 67).

Kolozsmonostor (v. Kolozs vm. – Cluj-Manastur), vár

1466. júl. 19. Buda. Mátyás parancslevele Péter kolozsmonostori apáthoz, mely szerint az ez évben engedély nélkül épített várat romboltassa le, különben Szentgyörgyi János grófot, az erdélyi vajdát bízza meg a kastély széthányásával (JAKAB Okl. I. 1871. 216).

1540. körül Podmaniczky nevű főúr építtetett ide kastélyt (JAKAB II. 1889. 78).

1549. ápr. 18. Martinuzzi György „Monostorban” keltezi levelét (PRAY, G.: Epistolae procerum. II. Posonii, 1806. 184).

1557. júniusában a kolozsmonostori konvent levéltárát a kvári Szent Mihály templom tornyában helyezték el (A pannonthalmi Szent Benedek rend története. XII. b. Bp., 1915. 92.; SIPOS G.: A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése. Művelődéstört. Tanulmányok. Bukarest, 1979. 36).

1557. évi 25. törvénycikk elrendeli a kastély lerontását, de azzal a feltétellel, hogy a monostor és a templom sértetlen maradjon (JAKAB II. 1888. 79).

P91 1569-ben Forgách Ferenc kapta, utána a kincstár (Arch. Közl. VII. 1868. 102).

1579. máj. 5. Torda. Báthory Kristóf a jezsuitáknak adományozza Kolozsmonostort: „Cui quidem collegio in locum residentiae ac in victum et sustentationem fratrum eius societatis abbatiam de Kolosmonostor ... simul cum curia et oppido Kolosmonostor ac possessionibus Bács et Jegenyé vocatis” és minden tartozékával együtt „ad idem collegium applicandam duximus.” (LUKÁCS L.: Monumenta antiquae Hungariae. I. Roma, 1969. 536)

1579. júl. eleje. Vilna. Báthory István első tervezete a kvári jezsuita kollégiumról: „7. Monasterium istud cum sit positum in loco amoenissimo et cum amplissimis aedificiis, ut quod solebat esse in delitiis regis Joannis praedefuncti et in suburbio civitatis Colosvar.” (Fontes I. 1911. 77)

1579. s. I. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: „Porro loci ad commorandum nostris assignati mira est amoenitas. Castrum quoddam sive abbatiam illi incolunt

templo ornatam magnificentissimo, quod recenti novi tecti exaedificatione redditum est elegantius et ab iniuriis aeris liberius. Castri vero inferiores partes alluens fluviolus praeter iucunditatem, quam affert, illam etiam conciliat commoditatem, quod molen-dini in eo extitanti unus est maximus et frequentissimus.” (LUKÁCS–POLGÁR II. 1960. 45)

1580. jan. 7. P. Francesco Sunieri lengyelországi provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefectus részére: „17. Reliquas vitreas templi fenestras ineunte vere re-fici ex antiquis et novis, si opus fuerit, vitris. Aedificiis autem tam arcis nostrae, quam futuri Claudiopoli collegii diligenter superintendant, meque de omnium rerum progres-su certiozem facit ... 19. Curandum esset, ut ineunte vere templum nostrum dealba-retur, si non totum saltem chorus, ne deformitas illa infra fenestras amplius conspi-ciatur.” (Fontes I. 1911. 87)

1581. máj. 12. Vilna. Báthory István alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról; en-nek adományozta Kolozsmonostoron az egykori apátságot falvaival együtt, továbbá az apátság Kolozs-megyei javait. Oklevelében felsorolja az előbbi birtokosokat: 1556-ban a fiscus; később János Zsigmond Forgách Ferencnek adományozta, halála után három rész jószág Blandratanak jutott, aki eladta Kendy Sándornak és Bánffy Farkasnak, de ezt a király visszaváltotta (JAKAB okl. II. 1888. 130–131).

1581. szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Gaudio Aquaviva jezsuita generá-lisnak: „Praedio coniungitur ex parte occidentali hortus longissimus et latissimus, ad om-nia seminum genera aptissimus. Ex alia parte fluvii habetur pomarium vastissimum va-riis fructiferis arboribus consitum. Item alius hortus amplissimus pro brassicis, peponibus et lino. Quartus hortus coenobio, sive castro nostro ex parte orientali coniungitur, qui rosis in circuitu, arboribus aliquot fructiferis et vitibus consitus est ... Habebat olim Colosmonstra formam coenobii sed postquam monachi fuerunt eieci ab haereticis do-minis, qui incoluerunt, in formam castri fuit accomodata; destructis cellulis fratrum cir-cumdatur una ex parte muro, ex alia sepibus luto delinitis. Insignia fratris Georgii The-saurarii, cum nomine eiusdem cernuntur athuc supra portam in lapide incisa. Ex quo colligimus ab eo locum hunc fuisse exaedificatum.” (Fontes I. 1911. 175, 176)

1588-ban elveszik a jezsuitáktól, 1594-ben visszakapják.

1594. augusztusában Báthory Zsigmond itt szállt meg a jezsuiták kolostorában (JA-KAB II. 1888. 296, 593).Erről Szamosközy így ír: „Az lugos alatt tanácskozott akkor Zsigmond Bocskaival, Bátori Boldizsár pedig fenn volt az erkélyben az urak házában.” (IV. 1880. 39)

1598. A villámcsapás megrongálta a templomot (Erd. Tört. Adatok. I. Kvár, 1856. 177).

1598. aug. 1. Gyfnehérvár. Maria Christierna fejedelemasszony – miután a templom újjáépítését Kabos Sándorra bízta, akinek a kézműveseket (ácsok, kovácsok stb.) is egy-be kell gyűjtenie – meghagyja a szászoknak, hogy ebben legyenek segítségére (Arch. Közl. 1868. 103). Hasonló leveleket többfelé is küldhetett (uo. 104).

1606-ban a jezsuitákat kitiltják az országból (uo.).

1609. Báthory Gábor a várat (castellum) Kamuthy Farkasnak adományozta.

1633-ban Mikó Ferencé (Arch. Közl. VII. 1868. 104).

1649 máj. 3. I. Rákóczi György levele kelt: „Datum in Castro nostro Colos Monostor.” (JAKAB I. 1870. 398)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése: „in oppido Monostor, ubi juxta templum eorum habitatio in loco eminenti et amoenissimo cum horto egregio ad ripam fluvii Szamos existebat, quae successis temporibus in Curiam Principum Transylvaniae deputata est.” (III. 1782. 439–440) – Bethlen Farkas idézi Báthory Boldizsár szavait aki, midőn 1594-ben menekülésre akarták bírni, így nyilatkozott: „adhaec se nuper Monostorini in eodem hypocausto cum Vajvoda noctem peregrisse, et ab eo tempore in aula ejusdem dies noctesque transegisse...” (uo. 460)

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A kolozsmonostori apátság és egykori maradványainak a leírása. Arch. Közl. VII. 1868. 91–109. GERECZE 1906. 427 (irodalommal).

286-287 **Komlód** (v. Kolozs vm. – Comlod), ref. templom

Petrichevith Horváth család síremléke. 1598 (87–88. kép)

Az elhunytak a következők: *Petrichevith Horváth Kozma*, aki Báthory István királynak és utódainak szolgált, 1573-tól fogarasi várkapitány, 1582-1587-ben a fogarasi vár provizora és prefektusa (Veress: Doc. II. 1930. 217, 247; Doc. III. 1931. 95. Veress: 1944. 11. 190. 222, 283), 1588-ban tanácsúr (Trócsányi 1980. 32); meghalt 1590. ápr. 28-án. Ugyanott nyugszik felesége *Petki Borbála* († 1595. febr. 7). A sírkövet Petrichevith Horváth Ferenc állíttatta szüleinek és *Judit* nevű kislányának († 1598 ápr. 9). Méretei: 131 x 86; a felső domborműves mező olasz koszorúban foglalt delfinnel 51 x 51.

Petrichevich Horváth Casimirnek (!) ajánlott vers: RMNY. I. 483. sz.

Irodalom: PETRICHEVICH HORVÁTH E.: A Petrichevich család általános története. I. rész. I. köt. Bp., 1934. 280. lap után képpel (Dr. Balogh Jolán felvétele). BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. 1972. 245. 1973. 247.

Kövesd (v. Nagy-Küküllő vm. – Cuesd), ref. templom

Kapuszemöldökkő csucsi Tomori Miklós címerével. 1535. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 264–265 (irodalommal), 155–157 kép.

Szentségtartó fülke csucsi Tomori Miklós címerével. 1537. Kvár, Múzeum. Adatai: BALOGH 1943. 101–102, 264–265 (irodalommal), 158–160 kép.

Újabb irodalom: BALOGH 1953. 43.; Muzeul Cluj. 1967. 50., fig. 58. Istoria I. 1968. fig. 446. BALOGH 1970. 235. 1973. 238. FEUERNÉ 1977. 222. lap, 110 kép.

Tomori Miklós csucsi Tomori István alvajda unokája, Zápolyai János híve (BALOGH 1943. 200). 1527–1528-ban fogarasi várnagy (Szilágyi S.: Erdélyország története. I. Pest, 1866. 236, 240); 1530-ban János király oldalán részt vett Buda védelmében, 1535-ben P92 budai várnagy (Századok. 1875. 600, 608).Háza volt Tordán 0. a 261. lapon).

Középlak (v. Kolozs vm. – Cuzăplac), Borsoló János kúriája

1584. aug. 13. Kvár szkve: „Borsoló János kéreté bíró uramat, hogy valami faragott kövei volnának itt, azt vitetné Középlakra. Vitte Kőrösij György 6 lovon. Fl. 2. den. 25.” (III/XVIII. 9a)

Borsoló János 1566–1575-ben a kisebb kancellária írnoka, 1585–1599, 1607-ben itélőmester (TRÓCSÁNYI 1980. 357).

Krasznahorváti (v. Szilágy vm. – Horvat), Borsoló kúria

1593.jún. 26. Kvár szkve: „Bíró uram az egész tanács akarattjából vittének faragott követ Borsolonak, Horváltiba, 6 eker (ökör) szekeren”, 12–12 ökörrrel, á fl. 4. den. 50 (V/XXIII. 156).

Küküllővár (v. Kis-Küküllő vm. – Cetatea Balta), egykor ref. templom

272-274 Patócsy Zsófia (t 1583) síremléke (73–75. kép). Mérete: 182 x 88 a fedőlap, magassága 83; helyenként színezés nyomai láthatók. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSAE ET MAGNIFICAЕ • DOMINAE • SO
PHIAE • PATHOCI DE EPERIES FRANCIS
CI • FILIAE • SPECTABILIS • MAGNIFICI • QUONDAM • GEOR
GII BEBEK • DE PELSOCH • CONSORTI • STEPHANVS
BATHORI • DE SOMLIO • PERPETVVS • COMES • COMITATVS
CRAZNA • SOCRVI • PIENISSIME PERPETVI
AMORIS • ATQUE • OBSERVANCIAE • MONVMENTVM
POSVIT • OBIT • ANNO • AETATIS • L • PRIMA •
DIE • SEPTEMBRIS • ANNO • CHRISTI • M • D • LXXXIII

A ruhán későbbi bejegyzések, bekarcolások (feloldva a rövidítéseket és a ligatúrákat):
HIC FVIT STEPHANVS ILYEFALVI A D 1646 DIE MAR[TIS] – HIC FVIT SIGIS-
MVNDVS KIRALY BODOKI 1640 MAY 12 – HIC FVIT ANDREAS S. Az egyik ol-
dallapon újabb bekarcolás: HADNAGY MÁRTON | ANNO | DOMINI 1667 | DIE 12
DECEMBRIS.

A síremlék 1910-ben került az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, Lt. sz. II. 7534. 1970-ben a bukaresti Muzeul de Istorie al R. S. R. vette át (Lt. sz. 2866).

A küküllővári ref. templomban található egy kis párkánykő-töredék, melynek tagolása megegyezik a Patócsy sírkőlap keretelésével. Nyilván valamilyen más síremlék vagy epitaphium maradványa. Mérete: 26 x 26 x 12.

Patócsy Zsófiának ajánlott könyv: Melius Juhász Péter debreceni lelkész részleges Bibliai fordítása (Sámuel két könyve, Királyok két könyve), Debrecen, 1565 (RMNY. I. 205. sz.). Támogatta másokkal együtt Melius Juhász Péternek a Jelenések könyvéről szóló magyarázatát, Várad, 1568 (RMNY. I. 259. sz.). Károlyi Péter váradi ref. lelkész a halálról, a feltámadásról, az örök életéről szóló munkájának az ajánlólevelében írja (Debrecen, 1575. RMNY. I. 558. sz.), hogy Patócsy Zsófia és Bocskay Erzsébet (Báthory Kristóf felesége) megkérték őt a Biblia lefordítására (HARSÁNYI J.: A magyar Biblia. Bp., 1927. 48). – Az elhunyt férjének pelsőczy Bebek Györgynek viszontagságos pályafutásáról Giovanandrea Gromo tudósít (Apulum. II. 1946. 200). – A síremléket ifj. Somlyói Báthory István (a lengyel király unokaöccse) csináltatta a felirat szerint anyósának, Patócsy Zsófiának.

A síremléket e sorok írója Berkenyesy Máté céhmesternek tulajdonította azon az alapon, hogy az 1582-es Wolphard kandalló, a Patócsy síremlék (1583 után) és Berkenyessy Istvánkának mesterjeggyel jelölt sírköve (1595) között mind a virágmotívumokban, mind ezek stilizálásában rokonvonások mutatkoznak; e három emléken kívül pedig semmiféle más hasonló faragvány ebből az időből nem ismeretes. Ezt a feltevést Bunta Magdolna cáfolni igyekezett, hangsúlyozván az 1595-ös sírkő gyengéit, és a Patócsy síremléket Szilágyi János kolozsvári kőfaragónak tulajdonította. Fejtegetésére megjegyezzük, hogy faragásbeli gyengéket, elrajzolásokat, elnagyolásokat bőségesen találhatni a Patócsy síremléken is (címerkép, fekvő alak stb.), Szilágyi János pedig akkor dolgozott az ifj. Báthory Istvánnak Szilágysomlyón, amikor már a későrenaissance stílusnak a síremlékekkel ellentétes változata uralkodott, amint ez éppen a szilágysomlyói várkapun megmutatkozott (1592).

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Küküllővári sírleletek és régiségek. Erdélyi Múzeum. 1897. 286–290, 293, 295. Arch. Ért. 1899. 90. GERECZE 1906. 422 (tévesen Rákóczi Zsófia síremlékének nevezi). ÉBER L.: Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 183 (provinciális jellegű). BALOGH 1934. 148. képpel. 1935. 21 (az 1582-es kvári kandallóval veti össze). 1940. 560, 556. kép. BIRÓ 1941. 95. Szépművészet. III. 1942. 102-103 között képpel. BIRÓ 1943. 85. BALOGH 1956. 313., 239-240. kép. 1961. 353., 283–284. kép. SEBESTYÉN 1963. 73., fig. 41. BALOGH 1964. 153., 283-284. kép. SZMODISNÉ ESZLÁRY É.: A magyar reneszánsz szobrászatról. Művészet. VI/5. 1965. 26. képpel. Muzeul Cluj 1967. 46. BALOGH 1970. 244., 385. kép. 1973. 247, 385. kép. BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. Ars Hungarica. 1974. 277 (Berkenyesy Máté műve). BIAŁOSTOCKI, J.: The Art of the Renaissance in Eastern Europe. London, 1976. p. 50. fig. 155. BUNTA M.: A küküllővári lelet. Ars Hungarica. 1977. 237. képekkel (nem Berkenyesy Máté műve, talán Szilágyi Jánosé).

Létavár (v. Kolozs vm. – Litenu de Sus)

- 218 A vár története: 1324 előtt épült, királyi vár volt 1441-ig; eredetileg Torda vármegyéhez tartozott (FÜGEDI E.: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 161. l. 171. sz.). A XVI. században a Balassák birtokolják, majd nótáztatásuk után Géczy másként Ghyczy János gubernátor, azóta a neve Géczivár (KÖVÁRI 1852. 171–172; 1866. 174–175). A vár alaprajzát és távlati képét közölte JAKAB Elek. (Arch. Ért. XI/II. 66; GERECZE 1906. 438).

1562. nov. 19. Gyfnehérvár. János Zsigmond Léta várához tartozó két falut, miután a hűtlenségbe esett Balassa Menyhérttől elkoboztatta, Kolozsvár városának adományozza: „totales et integras possessiones Azzonfalva et Alsofwle vocatas alias Melchioris Balassa ad dirutum castrum Leta pertinentes in comitatu Thordensi existentes habitas.” (JAKAB Okl. II. 1888. 76)

- P93 1978 nyarán a kolozsvári Muzeul de Istorie ásatása nyomán renaissance töredékek kerültek elő (ifj. dr. Entz Géza közlése).

Magyargyerőmonostor (v. Kolozs vm. – Manaštireni), ref. templom

Sekrestyeajtó egyszerű renaissance tagolással. XVI. század első negyede. Felirata (részben átmeneti típusú betűkkel):

INRI
AMBROSIVS NOWAK VITRICVS ECCLESIE

Papi ülőfülke a déli falon. 1536. Felirata:

HOC OPV .....DE TASAD 1 • 5 • 36

Párkánytöredék a papi ülőfölkével azonos díszítéssel. 1530-as évek. Mészkö.
25 x 57 x 14.

Irodalom: BALOGH 1943. 266 (az ajtó és a fülke adatai, az ajtó felirata téves közlés nyomán). BALOGH J.: Későrenaissance kőfaragó műhelyek. *Ars Hungarica*. 1974. 52. l. 34. kép (a párkánytöredék közlése).

Marosillye (v. Hunyad vm, – Ilia), várkastély

1553. jan. 20. A kvári országgyűlésen a három nemzetre 500–500 frt. adót vetnek ki „pro munitione paranda fortalicionum finitimorum videlicet Ilye et Bronyicska infra Devam existentium.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 437–438)

1555. ápr. 24. A marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikke „castellum Illye” megerősítéséről: Hunyad vármegye és Ladislaus Dyenewsy, valamint a vajdák sürgető kérésére Hunyad megye jövedelméből: „Proinde decretum est, ut dominus Administrator proventuum Regie Maiestatis ex contributione presenti Comitatus Hwnyadiensis ad fortificationem eiusdem Castelli tantas expensas quante sufficere videntur, administret, propriumque hominem illuc mittat, qui circa fortificationem eiusdem ac alias eciam necessitates prospiciat, et laboratoribus solutionem faciat.” Ha pedig ez nem lenne elég, akkor másképpen gondoskodják (uo. 542).

1560. márc. 10–15. János Zsigmond megerősíti az enyedi országgyűlés t.cikkét, mely szerint a fejedelem „ad municionem et conseruacionem fortalicionum confinitorum specialium curam suscipere et in hoc regno Transylvaniae domum egregij Ladislai Dyenessj Illye vocatam necessarijs munitionibus et militibus presidialijs munire prouidereque dignetur ...”, nehogy idegen kézbe kerüljön (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 175).

1574. jún. 18. Báthory István fejedelem megerősíti a marosvásárhelyi országgyűlés törvénycikkét: „7. Nagyságodnak hálát adunk, hogy az mi sok könyörgésünkre el nem feledkezett az végekről, kiváltképpen Hlyéről... megértvén az mostani possessoroknak abban valo igazságokat, ha mi volna, elégítse meg, ha pedig semmi nincs, annyival inkább vegye kezéhez, építse meg és tartsa oly gondviseléssel, hogy országnak abból gondja ne következék.” (uo. 552).

1574. dec. 18. Báthory István megerősíti a segesvári országgyűlés törvénycikkét: „miért hogy azon mi atyánkfiai mindaz országot és mind nagyságodat könyörgések ál-

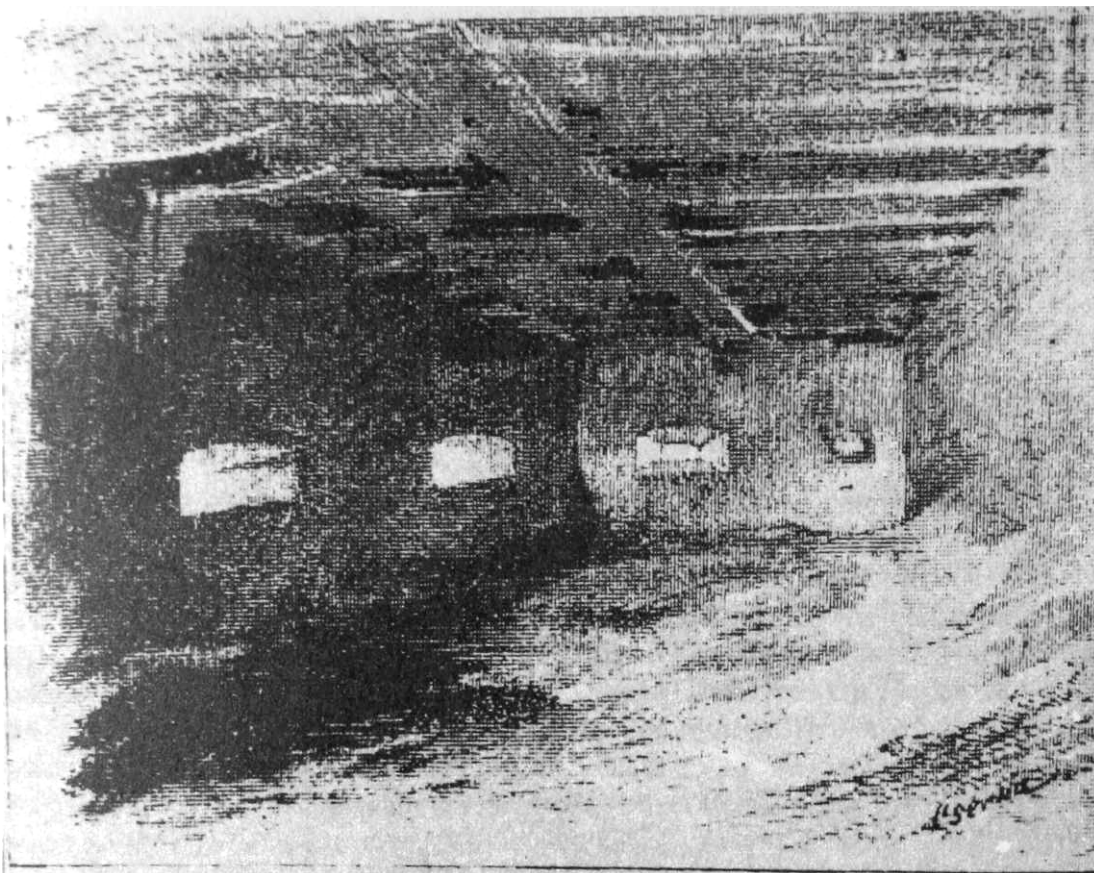
Marosillye, várkastély, ajtó 1582-ből.
Cserna Károly rajza 1890.

tal megtalálták... így intéztük, nagyságod kegyelmessége velek lévén, hogy az megmondott possessorok házokba örökségekben megmaradjanak, de úgy, hogy felelések szerint gondot viseljenek, hogy gondviseletlenségek miatt se ő magok, se pedig országunk kárt ne valljunk, sub poena alias in talibus obseruari solita.” (uo. 556)

1576. febr. 1. Medgyes. Báthory István Hlye várát (Castellum Illye) familiárisának iktári Bethlen Farkasnak adományozza. – A gyulafehérvári káptalan átírata 1697. nov. 7-én II. Apafi Mihály részére (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 136. B).

1582. iktári Bethlen Farkas építkezése az egyik ajtó-párkány felirata szerint.

1584 (vagy 1583). Antonio Possevino feljegyzése: „Però come et nell’istesse foci in uno spacio amenissimo, et in forma di un teatro, è un castello che si chiama Illye, de Volfango Bethlen nobile, il quale al meglio che può lo va fortificando, così specialmente per natura del sito è un monte, nominato Arany (cioè dorato), altissimo a piantarvi senza molta spesa una fortezza, la quale sarebbe un propugnaculo importantissimo di tutta la Transilvania, et quasi inespugnabile.” Possevino erről tárgyalt Kovacsóczy kancellárral és Báthory István királlyal. Öt év alatt felépülhetne. A király évi 10 000 dukátot ajánlott fel, a pápának ugyanannyit kellene adnia. Ide katolikus őrséget helyeznének és a vidéket is katolikus hitre térítenék, hálából a védelemért. (Fontes III. 1913. 182; Bascapè op. cit. 1931. 153. – BASCAPÈ ugyanezt a jelentést 1583-as évszámmal közli.)

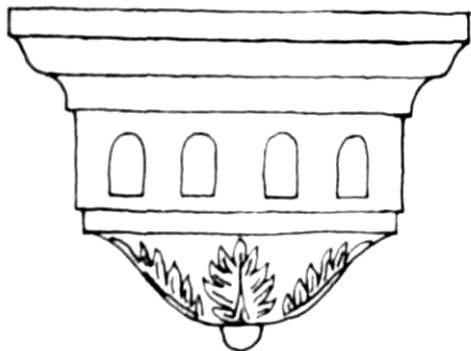
Marosillye, lőrésék a várkastély padlásán.
Cserna Károly rajza 1890.

1614. ápr. 6. Drasso. Bethlen Gábor „nova donatio” címén „Castellum Illye cum integro oppido ejusdem nomine” minden tartozékaival együtt (azaz 48 faluval) iktári Bethlen Istvánnak adományozza (Orsz. Ltár. Erd. Fiscalis Ltár. F 234. II. 135. A).

1624. Böjti Veres Gáspár iktári Bethlen Farkasról: „qui LX aetatis excedens annum in bona senectute e viventium numero abiit anno 1590 et in sacello Ilyeiano a se constructo honorificentissime conditus est.” (BÖJTI VERES Gáspár: De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen libri tres. – ENGEL, J. C: Monumenta Ungrica. Vienna, 1809. 244.)

1627. Iktári Bethlen István emléktáblát állíttat Illyén Bethlen Gábor születéséről (KONCZ i. m. 1899. 125).

1629. júl. 14. Gyfehérvár. Bethlen István gubernator levele Wendrich Pál kolozsvári bíróhoz: „Urunk ő felsége az mely házban született volt Illyén, mely hazba ennek előtte valami címerkövet faragtattam volt, azon házra kívántatván ablak és ajtókövek, Kegyelmedet intem szeretettel, sőt autoritate functionis parancsolom is, Kegyelmed parancsolja az includált jegyzésem szerint az kőműveseknek, hogy mentől hamarébb készítsék el; fizetések fogyatkozás nélkül megleszen az jámboroknak.” (uo. 125–126. – SZABÓ K. közlése. Tört. Tár. 1882. 585–586.)

Marosillye, gyámkő a várkastély emeleti nagy termében

- A további adatokat a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm.
- 233-234 Az egykori várból egy épületszárny (38–39. kép) maradt fenn, melynek falai az öv-
 237 párkánytól lefelé ferde vonalban, azaz scarpa-szerűen épültek (42. kép), lőrések is van-
 232 nak a padlásán; tehát ez az épület is beletartozott az egykori erődítési rendszerbe. Mai ál-
 231, 235 lapotában hosszánegyszögű alaprajzra épült egyemeletes kúria. Kapuja csúcsíves (37. kép),
 de nem gótikus keretű (belvilága 235 x 156). Emeleti 3 ablaka hármás ívelésű ikerablak
 (36, 40. kép). Koncz tanulmányában közölt kép tanúsága szerint az ablakok felett há-
 romszögű lezárás volt. Emeleti beosztása: három boltszakaszos nagy terem három ablak-
 kal, kettő délfelé, egy nyugatra; ezzel a teremmel párhuzamosan két kisebb boltozott
 szoba; a keleti rövid oldalon egy téglány alakú és egy négyzet alakú helyiség. A nagy ter-
 em boltozattartó gyámkövei cannelurás díszűek (32 x 32 x 16), a kolozsvári Wolphard-
 Kakas ház gyámköveihez hasonlóak. A gyámkövek a padlótól 162 cm-nyire kezdődnek,
 236 tehát a boltozat igen mélyen lehúzódik (41. kép). Kelet felé a szomszédos szobában aj-
 tó (224 x 138), egyszerűen tagolt kőkerettel. Felirata (feloldva a vezetéknevben találha-
 tó TH ligaturát):

BETHLEN FARKAS CINALTATTA EZT 1582.

Az keleti oldal emeletén – a kiugró épület-rész szegeletében – befalazott oszlop. Nyilvánvalóan ebben az irányban az épület tovább folytatódott.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 163. KONCZ J.: Maros-Illye vára és uradalma. Hunyadme-
 gyei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve. X. 1899. 122–147, képekkel (közli az 1640-es
 leltárt). TÉGLÁS G.: Hunyadmegyei Kalauz. Kvár, 1902. 11–18. GERECZE 1906. 401.
 GINDELY A. – ACSÁDY I.: Bethlen Gábor és udvara. Bp., 1890. 3. képekkel (Cserna
 Károly rajzai). BALOGH 1935. 25. 1940. 543, 546. BIRÓ 1943. 38. BALOGH 1953.
 42. FLOCA, O.: Regiunea Hunedoara. Deva, 1957. 144. BALOGH 1961. 335, 343.
 1964. 335, 343. 1970. 234. 239. B. NAGY 1970. 259. BALOGH 1973. 236, 242.

P94 B. NAGY 1973. 38–42. képekkel.

Marosújvár (v. Alsó-Fehér vm. – Ocna Mureș), várkastély

1581. Báthory Kristóf végrendelete: „Hagyom az én szerelmes fiamat Báthori Zsig-
 mondot Gálfi János' gondviselése ala... Gálfi Jánosnak hagyván Marosújvárat az ő jó és

hú szolgálattyaért.” (Gálfi János önéletrajza Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 82) – Vö.: LUKÁCS III. 1967. p. 231. Nr. 112.

1588. júl. 23. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wjwarra Gyulafi (így! tévesen Gálfi helyett!) mivére, 3 lóval, attam fl. 1. den. 50.” (IV/VI. 106.)

1588. aug. 30. Kvár szkve: „Eodem die. Az kik az követ vitték Wywarra Galfij urunk szükségére.” Összesen 14 szekér faragott követ vittek, egy-egy szekérbe 10 illetve 12 ökrös volt befogva. A kövek száma 47 darab, ezek közül 18 öreg kő gyanánt szerepelt (IV/VI. 108).

1588. okt. 22. Kvár szkve: „Az mikor Gálffj uramnak az köveket Wywarra vitték az itt való szekeresek, az két poroszlónak attam inniok valóra den. 4.” (IV/I. 41)

1589. máj. 7. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond kocsárdi Gálffy Jánosnak (magister curiae, consiliarius) adományozza Vijwar városát (oppidum), „in quo ipse amplissima aedificia, ad castrum instar, ingenti sumptu suo maximisque roboribus extruere cepit.” (Orsz. Ltár. F 1. Gyfehérvári Káptalan Orsz. Ltára. Erd. fejedelmi Kancellária. Liber Regius Sigismundi Báthory. II. p. 505–507. „Donatio Magnifici domini Ioannis Galfy super oppido Vijwar.”)

1589. júl. 2. Kvár szkve: „Zigethi János vitte az kömieseket Uyvarra fl. 1.” (IV/X. 69) – Június 4-én feljegyzik: „Az kömieseknek, kiket Gálfi uramhoz kültünk Vyvarra, attam kölcségbe den. 20.” (IX/X. 24.)

1590. ápr. 29. Kvár szkve: „Vitt Haydo János kömieseket Wyvarra, 4 lovon, fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XXI. 87)

1590. júl. 5. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vitték az kömyesseket Wy varra Keomyes Pétert szolgálástól és Keomyes Jánost szolgálástól, 3 lóval. Varga Istvánnak fizetem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 9)

1590. júl. 24. Kvár szkve: „Vittenek követ Wy Warra...” Összesen 13 szekér követ küldtek, éspedig 8 darab 12 ökrös szekérrel, 4 darab 10 ökrös szekérrel, 1 darab 8 ökrös szekérrel. Az ökrök száma szerint változott a szekerezés költsége: fl. 2.; fl. 2. den. 50; fl. 3 (IV/XV. 9–10).

1590. szept. 17. Kvár szkve: „Esmeg ugyanazon napon vitték el az Keomyes Pétert hatod magával Wy warra, 4 lóra Rab Jacabnak fizettem fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11)

1590. okt. 28. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából vittenek követ Wy Warra, Galfy számára 3 szekeren.” Három darab 6 lovas szekeret küldtek, egy-egy szekér költsége fl. 3 (IV/XV. 16).

1591. júl. 21. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Marton vitt kömieseket Gálfi uram számára 3 lóval Tordáig. den. 75.” (V/I. 78)

1591. aug. 18. Kvár szkve: „Pál Jakab vitt kömieseket Ujvárban, 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12 1/2.” (V/X. 51)

1592. dec. 30. Gálfi János feleségével, Perneszi Erzsébettel és leányával marosújvári kastélyában tartózkodott, amikor Báthori Zsigmond katonái ellene jöttek. Gálfi elmene-kült, de elfogták és Huszt várába vitték, ahol Báthori Zsigmond kivégeztette (Erd. Tört. Tára. I. Kvár, 1837. 77.; Bethlen Farkas III. 1782. 27–34).

1592. dec. 31. Kvár. Alfonso Carrillo levele Leleszi Jánosnak: „Sed dominus Gallius tanquam magis nasutus decretum olfaciens, nocte una, antequam milites pervenirent,

fuga sibi consuluit, arce Ujvar cum aliis bonis suis in praedam relictis.” (Veress: Carrillo I. 1906. 39)

1593. Báthory Zsigmond Marosújvárt Bodoninak adományozta, akinek része volt Gálfi meggyilkoltatásában (Kövári 1866. 227).

1593 jún. 26. Kvár szkve: „Eodem die Benesi (!) Mihály viszi 4 lovon Tordáig Kwmi-
es Ambrust nyoltcad magával Uyvarra megyen.” (V/XXI. 106)

1593 szept. 7. Kvár szkve: „Kwmies Ambrust viszi Mondra Jakap Tordáig 2 lóval.
Uyvarra megyen den. 50.” (V/XXI. 112)

1658. Köröspataki B. János verses krónikájában (Erdélynek és Magyarországnak ször-
nyű romlásáról való rövid historia) 40-ik szakasz:

„Földig le rontatál teis Maros uy var,
Hitelensegevel tsala meg az tatár...”

(Varga I.: A két Rákóczi György korának költészete. Bp., 1977. 104.)

XVII. század 2. fele. Bethlen Farkas feljegyzése Gálfi János marosújvári kastélyáról:
„quod ille a fundamento ad Marussi ripam in amoenissimo loco cum egregiis palatiis
construxerat: et haec erat una odii in eum causa, quod ei id multi malevoli in-
viderent...” (III. 1782. 24)

1742-ben gr. Mikes István a kastélyt átépítette. Ebben az állapotában mutatja a kas-
télyt Joseph Neuhauser festménye (Kvár, Művészeti Múzeum).

Neuhauser festményének tanúsága szerint eredetileg a kastély négyszegletes
tömbjéhez a homlokzat bal sarkán négyszegletes bástya csatlakozott. Neuhauser eredeti
festménye Kolozsvárt, a Művészeti Múzeumban van. Másolata a Történelmi Képcsarnok-
241 ban, Budapesten (46. kép).

1856-ban gr. Mikó Imre építette újjá, miután 1848-ban ismét rommá lett. Minderről
a kastély homlokzatán levő felirat tudósít:

E lakot

régi vár romjaiból építette
Zabolai gr. Mikes István 1742.
Ismét rommá lett 1848,
Ujra építette hidvégi gr. Mikó Imre 1856.

A kastélyt külön vár-övezet vette körül sarokbástyákkal. Maradványai a XIX. század
első felében még láthatóak voltak, utóbb a kastély-park telepítésekor jobbra eltűntek.
Csupán az északkeleti „ötszögletes, kúpfedeles bástya hagyatott meg.” (Orbán V. 1871.
106). Távlati képe látható Orbán Balázs könyvében közölt fametszeten.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 212. 1866. 226–227. ORBÁN V. 1871. 107–109. GE-
RECZE 1906. 104, 1141. BALOGH 1934. 148. 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83.
1943. 42. lap és 89. kép (Neuhauser festménye). BALOGH 1961. 343, 1964. 343.
1970. 239. CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150 (említi az ötszög
alakú pavillont és közli a feliratot). BALOGH 1973. 242. B. NAGY M.: Stílusok, művek,
mesterek. Bukarest, 1977. 83–86 (a kastély átépítése a XIX. században).

Gálfi (Gálffy) 1577-ben kapott címeres nemeslevelet Báthory Istvántól (SÁNDOR I.: Czímerlevelek, I. 1910. 7. sz.), illetve ebben régi címerének kibővítését. Ekkor már Báthory Kristóf tanácsosa volt. 1578-1583 tanácsúr, 1581-ben Báthory Zsigmond nevelője, udvarmestere. 1583-tól főudvarmester (Trócsányi 1980. 27). Possevino feljegyzése szerint (1584) méltányolta a jezsuiták nevelését–tanítását (Fontes III. 1913. 178.). Sőt segítette a jezsuitákat, 1581-ben gyulafehérvári templomukat befedette (Adattár. AH. 1980/1 61–62). István nevű fiát Padovában taníttatta Leonhardus Uncius száz költővel együtt 1575–1578 között (VERESS E.: Matricula et acta Hung. I. Bp., 1915. 85, 89, 215–216). Valkai András neki ajánlotta (1580) verses históriáját (RMNY I. 1971. 467. sz.), Laskai Csókás Péter verset írt (1581) hozzá (uo. 483. sz.).

P94a A kocsárdi templomnak 1586-ban harangot öntetett. Neve a harangon „Johannes Gálfi de Kocsárd”. Marosújváron templomot építtetett az unitáriusoknak (ORBÁN V. Pest, 1871. 74, 109).

Mezőtelegd (v. Bihar vm. – Tileagd), ref. templom.

A templom építési emléktáblája. 1507. Adatai: BALOGH 1943. 270 (irodalommal).

Tabernakulum. 1507. Négy szegletes fülke kora-renaissance kereteléssel (keskeny lemeztag, levéldíszes syma, astragalossor). Mészkö. Méretei: kb. 60 x 70 x 15 a faragott fülke-keret; 65 x 30 a fülke mélyedés, amely lefelé túlnyúlik a faragott kereten. Mivel közvetlenül az építési emléktábla (1507) alatt van elhelyezve, feltehetőleg Thelegdi István csináltatta hasonlóképpen 1507-ben. Ez a szép korarenaissance faragvány a templom legutóbbi renoválásakor került elő 1978-ban.

Thelegdi István családi sírboltjának fedőlapja. 1507–1514. Adatai: BALOGH 1943. 271 (irodalommal), 70. kép.

268 *Tumba-fedőlap* keretének töredéke (69. kép) levélsoros–gyöngyosoros–levélsoros díszszel. XVI. század utolsó negyede. Mérete: 18 x 65 x 34. Stílusa, faragása igen közel áll Patócsy Zsófia († 1583) tumbájához. A XVI. század második felében az 1561-i egyezség értelmében a telegdi kúriának tulajdonosai Thelegdi Mihály és Miklós (BUNYITAY V.: Adatok a XVI. század történetéhez. Tört. Tár. 1887. 356–374, 476–494). Thelegdi Miklós, – aki a reformációt pártfogolta és Theodor Bezával is kapcsolatban állott – 1583-ban halt meg, síremlékét felesége Lónyai Klára állíttatta (SASS K.: Tileagd-Mezőtelegd története. Oradea, 1935. 29–30, 85). Kérdés, hogy Thelegdi Miklós sírköve a telegdi templomban levő vörösmárvány vitézi sírkövel azonos-e – amely kétségtelenül a Felvidékről importáltatott – avagy a fent ismertetett tumbalap-maradvánnyal. Feltehetőleg a síremlékhez írta 1584-ben Kassai Zsigmond versét: „epitaphium Nicolai Telegdi” (Versek a Telegdi család tagjaihoz: RMNY I. 544. sz.).

P95

Perecsen (v. Szilágy vm. – Pereceiu), ref. templom.

267 *Tumba-fedőlap* töredéke (72. kép) párnán nyugvó páncélos vitéz alakjával. XVI. század 2. fele. Erősen rongált és vastagon bemeszelt, a fej zúzott, a karok és az alsó lábszárak hiányzanak, de balján a kard vonala homályosan látható. A tumbalap szélén renaissance levélsor.

Perecsenben a Báthory család több tagja volt birtokos. Az oklevelek említik Báthory Imrét 1557-ben (SZABÓ T. A. közlése. Levéltári Közl. 1938. 210. és VERESS 1944. I. 5); Báthory Eleket 1574-ben (Levéltári Közl. 1938. 213), özvegyét Jakchi Annát 1590-ben (uo. 222); Báthory Jánost 1578-ban (uo. 212); Báthory Ferencet 1590-ben, 1591-ben, 1593-ban (uo. 221, 222, 224). A sírkő valószínűleg Báthory Elek számára készült, feltehetőleg felesége Jakchy Anna megbízásából. A sírkő stílusa erre a késői időre vall.

Irodalom: BALOGH 1934. 148. 1940. 560. 1973. 247.

Radnót (v. Maros-Torda vm. – Iernut), várkastély

1553 előtt Bánfi Magdolna (özv. Keserű Mihályné), Bogáthy János anyja építkezik, a kastélyt megerősítetteti. 1553-ban egyezkedik a fiával, de ennek 1554-ben a Bogáthyak ellene mondanak, közöttük Bogáthy Klára, Kendi Antalné Kendi Ferenc anyja. A kerelőszentpáli csata, illetve Bogáthy Gáspár kivégzése (1575) után a vár a fiskusra száll (ORBÁN B.: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871 42–43).

A Bogáthyak idejéből Radnóton hiteles építészeti maradvány ezidő szerint nem ismeretes. A tévesen koracinqcento stílusúnak minősített, egyszerűen kereteit, fogoros párkányú ajtó (H. TAKÁCS M.: Magyarországi udvarházak és kastélyok. Bp., 1970. 229–230) tipikusan későrenaissance faragvány, amelyenek a XVI. század utolsó évtizedeitől kezdve és azon túl gyakoriak. Az ajtópárkány antiqua betűs latin feliratára utólagosan, merőben szokatlanul és igen furcsán bekarcolt évszám sem 1514, hanem 1574 (Rajzban közölve: LUKINICH Imre: A bethleni gróf Bethlen család. Bp., 1927. 427) De még ez az évszám sem vehető terminus ante quem-nek. A faragvány kései stílusát tekintve – mely az 1593-as templomkapun is túlmutat – az 1574-es évszám inkább retrospektív jellegű bekarcolásnak látszik.

1582. okt. 13. Kvár szkve: „Sárdi János viszi Keömijes Tamást, Teolchires Jánost Kendi Ferenc számára 3 lovon Tordáig. den. 75.” (1582/V. 49) Utjuk végcéljáról nincs feljegyzés, talán Radnót.

1583. Antonio Possevino a kerelőszentpáli csatáról (1575), amikor Békés Gáspár „stette tutto quel giorno in ordinanza presso Radnot castello di Francesco Kendi...” júl. 7–8 körül, mielőtt Báthory Istvánnal megütközött (BASCAPÈ 1931. 119).

Possevino feljegyzéséből következik, hogy Radnót, ha nem is 1575-ben, de már 1583 előtt Kendi Ferenc birtokában volt, melyre később 1587-ben nova donatio-t kapott (ORBÁN V. 1871. 43).

1590. Franco Sivori genovai nemes Memorialeja havasföldi küldetéséről. Ebben megemlékezik arról, hogy mikor Báthory Zsigmond portai követe, Kendi Ferenc Havasalföldön járt (1584 októbere és 1585 februárja között), akkor őt nagy tisztességgel fogadták. „Et, in vero era un signore di tali qualità e tanta humanità e cortesia, ch'io particolarmente non mi poteva satiare di carezarlo ... E fecci tanta e si stretta amicitia seco, havendo esso versa vice in me posta grandissima affetione ...” (191–192) – Mikor pedig 1585-ben a havasalföldi vajdával együtt menekülnie kellett, Kendi Ferenc meghívta őt és a vajda kíséretét radnóti kastélyába, ahol nyolc hónapig tartózkodtak, végül megaján-

dékozottan távoztak, amikor is Kendi Ferenc 500 lovassal kísérte őket hat mérföldre (221). – „Questo Signore era del sangue de Principi di Transilvania richissimo di stadi, di gioye e di denari, liberale, magnifico, et infatti de più e compiti homini ch'io hebbi mai al mondo praticato. Raccolti con tanta humanità da questo amorevole signore...” Kendi nyilatkozataiból kiderült, hogy nem ért egyet a kormány intézkedéseivel „allegando che si sarebbe benissimo potuto sodisfar il Gran Turco et aggiutare il Principe (havasalföldi vajda) senza sospetto.” (PASCUI, □.: Petru Cercel și Țara Românească. Sibiu, 1944. 191–192, 221, 222)

Radnóti Kendi Ferenc – (neve így olvasható a radnóti harangfeliraton) – Kendi Antal és Bogáthy Klára fia, lónai Kendi Sándor unokatestvére (Lázár M.: Erdély főispánjai, Bp., 1889, 71–72). Apját 1558-ban kivégezték, síremlékének töredékei a gyulafehérvári székesegyházban (AH. 1980/1. 91); anyja meghalt 1554-ben, sírköve a kolozsvári múzeumban, ahová a radnóti templomból került. Felesége Bebek Judit, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya, aki által sógorságban volt ifj. Báthory Istvánnal, Bebek Zsuzsánna férjével. Kendi Ferenc tisztségei: 1575–1594 tanácsúr, Küküllő vármegye főispánja, több ízben portai követ, 1594-ben kivégezték (LÁZÁR i.m. 71–72; TRÓCSÁNYI 1980. 29).

Kendi Ferenc egyéniségét, kultúráját Franco Sivori igen kedvezően jellemzi. Kendinek ajánlott könyvek: RMNY. I. 483, 645, 805. sz. Az utóbbi bibliai verses históriát szerzője, Illyefalvi István 1590-ben „Radnóton laktában” írta.

Kendi feltehetőleg építkezett a radnóti váron, 1585-ben a várkastély mindenestre olyan állapotban volt, hogy régi ismerősét, Sivorit, a genovai nemest a havasalföldi vajda kíséretével hosszabb időre teljes pompával vendégül fogadhatta. Kétségtelenül Kendi építette a radnóti ref. templom gyönyörű déli portikusát a hangulatos ülő fülkékkel és a nemes egyszerűséggel, finoman tagolt kapuval, melyet a Kendi címer ékesít az 1583-as évszámmal (BALOGH, J.: Influssi veneziani nell'arte della Transilvania. – Studi di storia dell'arte in onore di Antonio Morassi. Venezia, 1971. 189–190). Ez egyben Kendi kastélyáról, építkezésének stílusáról is némi fogalmat adhat. Kendi harangot is ajándékozott a templomnak „in honorem Jesu Christi” éspedig 1594-ben, közvetlenül a kivégzése előtt. A harangot 1701-ben újra öntötték, de felirata fennmaradt.

P96

Szamosfalva (v. Kolozs vm. – Someșeni), rk. templom

Építési emléktábla Mikola László erdélyi alvajda nevével. 1530-as évek. A felirat közölve: BALOGH 1943. 282.

A szentély zárókövén Mikola címer renaissance pajzsban. Közölve: BALOGH 1943. 195, 282–283. l. 144. kép. – A zárókő címere azonos Mikola László pecsétjén látható címerrel, közölve: VERESS E.: Izabella királyné. Bp., 1901. 269.

280

Mikola László alvajda sírköve. 1557 (80. kép). Méretei: 195 x 87. Szélesen kereteit mezőben fent és lent feliratos tábla, középen mélyített négyszögben az erősen domborúan faragott címer, benne L. M. betűk. Feliratok a kereten és a két táblán.

A keret felirata: FRANCISC • MAIOR NATV FILIVS PATRI CHARISSIMO POSVIT
ANNO DOMINI 1557

A felső tibia felirata (feloldva a ligatúrákat):

NON MVLTVS VIDEAS VIR
TVTVM NOMINE CLAROS
OVI PATRIAM STEMMA NO
BILITATIS HABENT
NEC FACILE EST GENERIS
CONECTERE FACTA DECORI

Az alsó tábla felirata:

CVM RAPIVNT MVLTVS PES
SIMA FACTA DVCE
AT LADISLAVS MIKOLA
CVM IVRA MINISTRAT
IVSTITIA POPVLOS DIRIGIT
IPSE SVOS
OFICIVM PRESTATQVE
VICEM WAIIVODE PIA
CVRA GRAVATVS
CONSILIO PATRIAM SVBLE
VAT IPSE SVAM

Mikola László az 1530-as években, mikor a szamosfalvi templom gótikus templomát építtette, az emléktábla felirata szerint alvajda volt és a székekelyek vicecomes-e (BALOGH 1943. 194–195). 1542-ben Martinuzzi alhelytartója, 1542-1557 tanácsúr, 1544 királyi alhelytartó, 1548 alhelytartó és az országos főbíró helyettese (TRÓCSÁNYI 1980. 31). A sírfelirata hasonlóképpen az alvajdai tisztséget és bírói tevékenységét emeli ki.

- 280 *Ifjabb Mikola László* (Ferenc fia, László alvajda unokája) sírköve. 1559 (80. kép)
Méretei: 142 x 53. A sírkő közepén a Mikola címer és felette az évszám: 1559. Körirata:

FRANCISCVS MIKOLA LADISLAO PATRIS NEPOTI FILIO CARISSIMO POSVIT

A két sírkő stílusa azonos, mindkettőt Mikola Ferenc, László alvajda fia állíttatta.

Irodalom: gr. ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868.
GERECZE 1906. 440. KELEMEN 1943. 6. KABAY 1973. 1689.

- 277-278 *Mikola László feleségének, gyerőmonostori Kemény Annának* a sírköve. XVI. század
közepe (78–79. kép). Az egykori sírkő két töredéke a kolozsvári Múzeumba került. Lt.
sz. IV. 748; IV. 750. Az első töredék mérete 74 x 40 x 11, a második töredék mérete
65 x 45 x 20. A sírkő közepén olasz koszorúban I H S betűk. Az első töredék felirata
a kereten (feloldva a ligatúrákat): „...ET GENEROSA DOMINA ANNA KEMEN
DE.....” A sírkőlap mezejében:

ORVM VICE CO
 OBYT DIE • S
 I • POST CONV

A második töredék felirata: [GERŐ MON] OSTORA CONSORS EGREGY LADISLAI MIKOLA DE ZA[MOSFALVA]

Lelőhelye: Szamosfalva, rk. templom, az egyik töredék a szószék lépcsőjéül szolgált, a másik darab a diadalív alatti lépcső alja volt; 1898-ban Kolozsvárt a plébánia udvarán feküdtek. A leltár szerint Hirschler József kvári plébános letéte.

Irodalom: ESTERHÁZY János: A szamosfalvi egyház. Arch. Közl. VII. 1868. 148. Erd. Múz. 1898. 347. GERECZE 1906. 436.

- 279 *Legifjabb Mikola László sírköve.* 1601 (81. kép). Kolozsvár, Múzeum. Mérete: 138 x 55 x 21. Körirata: VRN ... S • INDOLIS PVERO LADIS .. |... ENS | IN DOMINO | XV • FEB • MDCI: Felső mezejében címerpajzs a Mikola címerrel, alsó mezejében részben megfejtetlen latin epitaphium vers:

MICOLIDV[M] • HIC • SITA • SVNT . PVBES IUVENISQVE
 SENEXQVE • HAEC • SIMVL .. VIDEA[N]T
 REGNA SACRATA DEI
 NVNC LADISLAO PAVLI DE
 SEMINE NATO SEPTENI IANOA
 FRATRE SACRATA QVIES

Lelőhelye: Szamosfalva, kastély.

Szamosfalva, Mikola udvarház

1520. Torda. Barlabássy László alvajda oklevelében Gyerőfy László (Gyerővásárhely) és Gyerőfy Miklós (Szamosfalva) jelentése szamosfalvi Mikola István és László osztozkodásáról, mely a három épületből álló udvarházra vonatkozik. Mikola István és László Mikola Ferenc fiai és örökösei (ENTZ G.: A szamosfalvi Mikola udvarház. Erd. Múz. 1946. 56–58).

1539. Mikola László alvajda oklevele peres ügyben kelt „in domo nostro Zamosfalwa.” (JAKAB I. 1870. 384)

Szamosújvár (v. Szolnok-Doboka vm. – Gherla), vár

1540. Új Bálványos. „Dominicus, Architector et edificiorum regalium fundator”, akit János király az Új Bálványos vár építéséhez hívott, értesíti Velten Kugler besztercei bírót, hogy szeretné megtekinteni Besztercét, hogy a királynak – aki már eddig is rossznéven vette tőle, hogy Besztercét nem ismeri – felvilágosításokat adhasson a várossal (Beszterce város levéltára. Kivonatossan ismertette: WENRICH, W.: Künstlernamen aus siebenbürgisch-sächsischer Vergangenheit. Archiv des Vereines für sieb. Landeskunde, 1889. 46).

1540. márc. 12. Gyulafehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz: „Alii ut arcem Balvanos Novum, quam recens Georgius Heremita, thesaurarius, jussu regis erigifecit, disturbent, metuentes, ne, si in Turcarum aut Valachorum potestatem venint, periculum Transsylvaniae afferret, quum in loco natura ipsa munitissimo, proximitate fluminis Saniosi, alioqui (sic!) etiam opere fortissimo exstruatur.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. 83)

1540. jún. 14. Gyulafehérvár. Fráter György bizonyos birtokrészeket adományoz „Egregio Paulo Bank provisor et Castellano novae arcis nostrae Balwanos.” (SZABÓ K.: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata. Bp., 1889. 116. l. 539. sz.)

1540. aug. 29. A segesvári országgyűlésen hozott 5. Articulusban elhatározzák, hogy követeket küldenek a királynéhoz, aki többek között tárgyalja meg „de novo castro Balvanyos vocato demoliendo.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 41)

1540. szept. 2. Gyfnehérvár. Verancsics Antal levele Statileo Jánoshoz a segesvári országgyűlés határozatairól: kéri a királynét, hogy „donet facultatem demoliendae arcis Balvanos novi, quod universae Transylvaniae detrimento esset et causa dissensionum.” (Mon. Hung. Hist. II. oszt. IX. köt. Pest, 1860. p. 146)

1540–1552. Bánk Pál Uj Bálványos várának várnagya (1540 provisor et castellanus Novae arcis Balvanyos, 1548 praefectus arcis Balvanyos és egyben főispán, 1552-ben alvajda – Vö. KÁDÁR VI. 1904. 249). – 1552-ben Déván volt (Tört. tár. 1892. 656, 657, 658). A szamosújvári építkezések az ő irányításával folytak az 1540-ből való építési emléktáblája szerint (AH. 1979/2. 3. kép). 1552. máj. 28-án Tordáról magyarnyelvű levelet írt ecsedi Báthory András erdélyi vajdához (VERESS: Doc. I. 1929. 85).

1543. Martinuzzi Szamosújvárt a váradi püspökség tartozékának tekinti (KÁDÁR VI. 1904. 204–205).

1550. Bornemissza Márton újvári provisor 8 „magistros murarios”-t kér „ad constructionem et aedificationem domus domini nostri...” (Beszterce város levéltára)

1551. Dobay János praefectus cserepet és fát kér Besztercétől Szamosújvár építéséhez (uo.).

1552. Bornemissza Pál tanúvallomása a Martinuzzi perben: „Item vidi arcem Wyvar, novam alio nomine per eum aedificatam a fundamento in territorio episcopatus Waradiensis in Transsylvania, tum destructa arce priore Bolvanyos, nondum perfecto vel absoluto labore.” Hallotta a környező falvaknak és Dés városának „égbekiáltó” panaszait „quibus laboribus oppressi sunt miseri populi quorumcunque subditi et coronae regni sub annis his, quibus aedificari arx illa coepta fuit per ipsum fratrem Georgium.” (Podhradsky J.: Martinuzzianák. M. Tört. Tár 1855. 262. THEINER, A.: Vetera monumenta slavorum meridionalium historiam illustrantia. II. Zagreb, 1875. 37)

1552. I. Ferdinánd ecsedi Báthory András vajdának adományozza Szamosújvárt székhelyül azzal a feltétellel, hogy a vár védelméről gondoskadjék (KATONA, St.: Historia critica. XII. 183. KÁDÁR VI. 1904. 205–206).

1552–1553 körül (?). Tinódi Sebestyén: Historiás ének János királynak testamentumáról.

Duczökedic mindenbe Frater György Barath,
 Wy Balvanyost kezde rakni Istvan Maylath,
 Frater addic királynál dolgát tekeré
 Az új művet Maylath kezéből kivevé.
 Sztelen erős várat ot fondaltatá,
 Mert alattomba a koronát vadásszá,
 Ezert Wyvarat olasszal csinaltatá,
 Hogy egész Erdélyt azután abból bírná.

(HELTAI G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. KÁDÁR VI. 1904. 295.)

1553. máj. 28. s. 1. I. Ferdinánd meghagyja Báthory András erdélyi vajdának, hogy a Besztercevidékieket ne kényszerítse Szamosújvárra menni munkára (Századok. 1889. 43).

1553-ban Báthory András kivonult Szamosújvárból.

1553. dec. 26. A kolozsmonostori konvent jelenti I. Ferdinándnak, hogy szentiváni Kendy Ferenc erdélyi vajda megbízásából összeírták Szamosújvárt és tartozékait gönczruszkai Dobó István erdélyi vajda részére. A leltárban felsorolják a várhoz tartozó falvakat, összesen huszonnégyet, továbbá számba veszik a várban levo élelmiszert. Ennek során említik a vár egyes részeit: „item in teatro Arcis Wyvar reperti sunt... item in duobus scriniis superius in palacio ... item in cellarario...” (Orsz. Ltár. Urb. et Conscrip. 160/1. – Dr. Baranyai Béláné közlése.)

1556. nov. 11. Dobó István I. Ferdinánd kapitánya feladja a várat Izabellának (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 5).

1556. dec. 7. Izabella királyné megerősíti az 1556. nov. 25–dec. kvári országgyűlés törvénycikkeit. „Itaque decreto publico est sancitum: quod nos in numero contradotis nostrae, habeamus arces: Georgin, et Wyvar, possideamus interim, donec inscriptiones praedictae, deo propitio, accedentibus praesidiis regnorum et subditorum, per Illustrissimum Filium nostrum, e manibus alienis eliberabuntur, et donec dictae arces et possessiones nobis in contradotem inscriptae, in manus nostras, de facto, cum eorum, ex antiquo pertinentiis et prouentibus, restituantur et reddantur.” (Erd. Orsz. Eml. II. Budapest, 1876. 59. l.)

1558. Szamosújvár kapitánya (Ebeni Gábor) írja a beszterceieknek, hogy Ujvárott bástyákat építenek és cserepeznek (Beszterce város levéltára).

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Da Colosuar uolgendo uerso Greco si troua per terra piana sempre lungi miglia XX Castelnuouo, luogo piccolo in piano, con quattro braui fianchi alla moderna, et uno soccorso fuori del fosso, quale fiancheggia con gran sicurezza le due parti del Castello; le mura grosse et forti con grosso terapieno et fosso pieno d’acqua, profondo et largo, parte di cortine et parte del fiume, che passando sotto uerso Ponente li da quanta acqua si uuole. Da questa parte discosto circa passi 600 è un monte del quale Balasso, altre uolte essendo il luogo dell’ Imperadore, fece batteria, ma inutile per la lontananza. De altre parti è tanto basso che in modo alcuno non si puo battere. Vn fiorentino ingengere fortificò tal luogo ad istanza del Car. fra Georgio di poi uscita la Regina Isabella dello stato. Questo luogo è munitissimo per tre anni di quanto sia necessario à guardarlo et in questo tiene il Re parte

delle sua piu pretiose ricchezze, come in quello nel quale grandemente confida; et hora l'ha in custodia un Pre. Georgio di religione Cattolica et Creato di fra Georgio huomo di gran ualore et fede. Ha il detto luogo uerso mezo giorno una giunta di terrapieno con fosso pieno d'acqua et fianchi oue gli huomini del contado possano in tempo di guerra saluarsi et anche da honesto sforzo di nimici diffendersi, et essendo di maggiore capacita che non è il castello oltre che potrebbe sempre assicurare grosso numero, siano soldati ò chi occorresi ritirarsi da nimici, ò gente del paese che uolessi assicurarsi, uiene a diffendere l'altre due parti della fortezza opposita al soccorso sopradetto." (Apulum. H. 1946. 178–179)

1566. Ascanio Centurio feljegyzése : Martinuzzi „si partì da Colosuar per andare ad un suo assai buon Castello, che egli haueua da fondamento edificato, et chiamato Vuiuar." (CENTORIO, A.: Commentari della guerra di Transilvania. Velence 1566. Facsimile kiadás, szerk. Caldi László. Bp., 1940)

1566. dec. 13. János Zsigmond fejedelem megerősíti az 1566 nov. 30. – dec. 13-iki szebeni országgyűlés törvénycikkeit: „18. Az Újvárnak építését miért hogy urunk ő felsége magára vette, azonképen Szász-Sebesnek is építésének negyed részét magára vette, ez ország is három nemzetül, a három részének meg építését magára vette." (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 327)

1572. márc. 30. Gyfnehérvár. Báthory István vajda Beszterce város tanácsának: „Statuimus in Vywar quasdam aedes extruere, in quarum aedificatione, si quando prouisor noster illius loci operam vestram requisiverit mandamus vobis vt in eo ipsi omni ope et auxilio adesse debeatis. Nec secus faceritis. Valet." (VERESS 1944. 192)

1572. máj. 1. Torda. Báthory István Beszterce város tanácsának: „Quod diligentiam adhibeatis in ferendo auxilio in vsus edificiorum arcis Wywar, facitis quidem rem gratam vestrae erga nos obsequentiae conuenientem." (Uo. 197)

1572. máj. 6. Kolozs. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisor leveléből megtudta, hogy ő a besztercei téglavetőknél bizonyos summa pénzt kifizetett és a város mégis azokat Váradra akarja küldeni. Mivel azonban a három mesterre nagy szükség van „in dicta Arce noua", parancsolja, hogy őket mielőbb oda küldjék (Uo. 202).

1574. jún. 21. Marosvásárhely. Báthory István Beszterce város tanácsának: Thorma János újvári provisor Besztercére küldte „vt quarundam testarum seu tegularum numerum ad aedificiorum tecta conficienda compararet" és ezért adjanak szavának teljes hitelt (Uo. 292).

1577. április 18. Kvár szkve: Kovács Lukács Seres Jánost vitte 3 lovon Ujvárba. Kovácsnak kifizettek fl. 1. den. 12 (1577/X. 61).

1577. máj. 25. Kvár szkve: „Kovács Lukács kőmíves Antalt vitte szolgástól Wjvárig." Kifizettek Kovácsnak fl. 1. den. 12 (1577/X. 65).

1577. szept. 29. Kvár szkve: „Matthias Zeyffer kőmíveseket vitt Ujvárba 4 lovon." Kifizettek neki fl. 2. den. 50 (1577/X. 70).

1577. nov. 21. Kvár szkve: a fejedelem (Báthory Kristóf) Gyaluból megy Ujvárba (1577/X. 74).

1577. Báthory Kristóf fejedelem építkezései, melyről címere tesz tanúságot. Erről az 1687. ápr. 22-én kelt inventarium így ír: a Hopmester házban Báthory Kristóf 1577-ben faragott, kőbemetszett címere, melyet „két kerubinok” tartanak (OL Erdélyi Fisc. Lev. XII. 1/2 l. A – Dr. Horváth Tibor Antal közlése).

1578. nov. 7. Kvár szkve: „Kocsis Benedek viszi az fundatori Ujvárba.” Fizetnek neki den. 75 (1578/XIV. 96).

1583. Antonio Possevino feljegyzése: Castaldo 1553-ban két erdélyi vajdát nevezett ki, Dobó Istvánt és Kendy Ferencet, „et assignò a Dobo per sua residenza, il castello di Urjvar, dove parimente resideva l'anno precedente Andrea Batori, ch'era pure stato voivoda, a nome di Ferdinando... Finalmente l'anno cinquantesimo sesto, tutta la Transilvania ribellò da Ferdinando, eccetto Stefano Dobo vaivoda, il quale si mantenne in fede, et si fortificò nel castello Ujvar.” 1556-ban azonban Balassa Menyhért elfoglalta a várat Izabella királyné részére, Dobó István pedig elmenekült (BASCAPÈ 1931. 101–102).

1590. ápr. 25. Kvár szkve: „Vitték az kőmieket Wywarra, az fejedelem (Báthory Zsigmond) parancsolta. Adatott az hagyott bíró uram erte vellem nekik den. 50.” (IV/XXI. 23)

1591. júl. 29. Kvár szkve: „Debetzey [!] András viszi Achy Gergelyt hatott [hatod] magával 4 loval Vyvarba den. 75.” (V/I. 79)

1591 szept. 26. Kvár szkve: „Vas György kéretett Urjvarban kőmieket. Régeni Bálint vitte el. Attam neki den. 75.” (V/X. 55) – Czegei Wass György 1590–1591-ben Szamosújvár kapitánya volt (SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 10 l)

1591 dec. 6. Kvár szkve: „Vermesi Mátyás viszen 4 kőműest Ujvárig, 2 lóval den. 75.” (V/I. 89)

1592 febr. 19. Kvár szkve: „Szatmári János 4 lovon szekeren viszi a kőmieket Kutty Jánost negyedmagával Ujvárig. Fizettem fl. 1. den. 50.” (V/XV. 304)

1592 nov. 17. Kvár szkve: „Eodem die Kasa Márton vitte az Zaz Jánosné fiját Keómiwes Gáspárt 4 lovon Uijvárban mívelni fl. 1. den. 50.” (V/XV. 99)

1592 dec. 13. Kvár szkve: a fejedelem költségei Ujvárra: „Smelcer György, Néb János összefogván vitte Gengát az fundátort 6 lovon fl. 2. den. 25.” (V/XV. 105)

1597 jan. 2. Kvár szkve: a fejedelemasszonynak (Maria Christierna) mesterembereket küldenek Ujvárba (VII/XII).

1602 dec. 20. Gyfnehérvár. Georgio Basta levele Rudolf királyhoz: „Őfelsége ajánlná az erdélyieknek, hogy építsenek egy erősséget Szamos-Ujvárott (melyet Várad oldalról, Szathmár, Kővár, Nagybánya és Huszt hátulról fedezne), oly nagyot, hogy 500 főnyi német őrséget bevehetne, mely adó fejében az erdélyiek által fenntartandó, a többi várakat nekik hagyván.” (Közölve magyar fordításban: id. gr. TELEKI D. : Básta György emlékirata. Századok. 1868. 557)

1607. Szamosújvár inventariuma. Kivonatossan közölve: Kádár VI. 1904. 209. A leltár topografailag és építészettörténetileg jelentős adatai: *külső kapu*, felette kemencés ház, padlásán szakállas ágyúk – a külső kapun belül a kerítés mellett két rendben apró házak – ezután következik a *belső vár*, *alsó rendben* egymás után öt kemencés ház, utána a porház; más rendben a kulcsár háza, a pattantyús ház, sütőház; ezzel átellenben

egy bástya – a *felső rendben*, a *belső kapu* felett két egymásbanyúló ház, mellettük két szenesház, ezek mellett a „*nagy palota*”, mellette egy *udvarló öreg palota*, utána még öt kemencés ház – *bástyái* a következők: földbástya a külső kapu előtt, Doboló bástya; ezen kívül van egy ágyúszín, egy fegyverház és egy kis kápolna.

*

A XVI. századi épületmaradványok és faragványok (Leírásuk részben autopsia alapján – a szerző 1935-ben láthatta a várat –, részben pedig Vajna Károly és Lechner Jenő feljegyzései alapján készült.)

Zápolyai János király építkezése 1539–1540 körül

Maradványa: a hosszénegyszögben épült *négy sarokbástyás erődítési övezet*, melyet a király fundátora, Domenico da Bologna tervezett. Feltehetőleg mind a négy bástya 1540–1550 között felépült és mintául szolgálhatott a bethleni várhoz. 1540-ben épült a címerdíszes *kaputorony* (1. kép), amelyből csupán a címerek és a feliratok maradtak meg. Adataik közölve: Balogh 1943. 283–285. lap, 165, 166, 167. Pótlásképpen közöljük a Martinuzzi emléktábla (6. kép) teljes szövegét régi fénykép alapján:

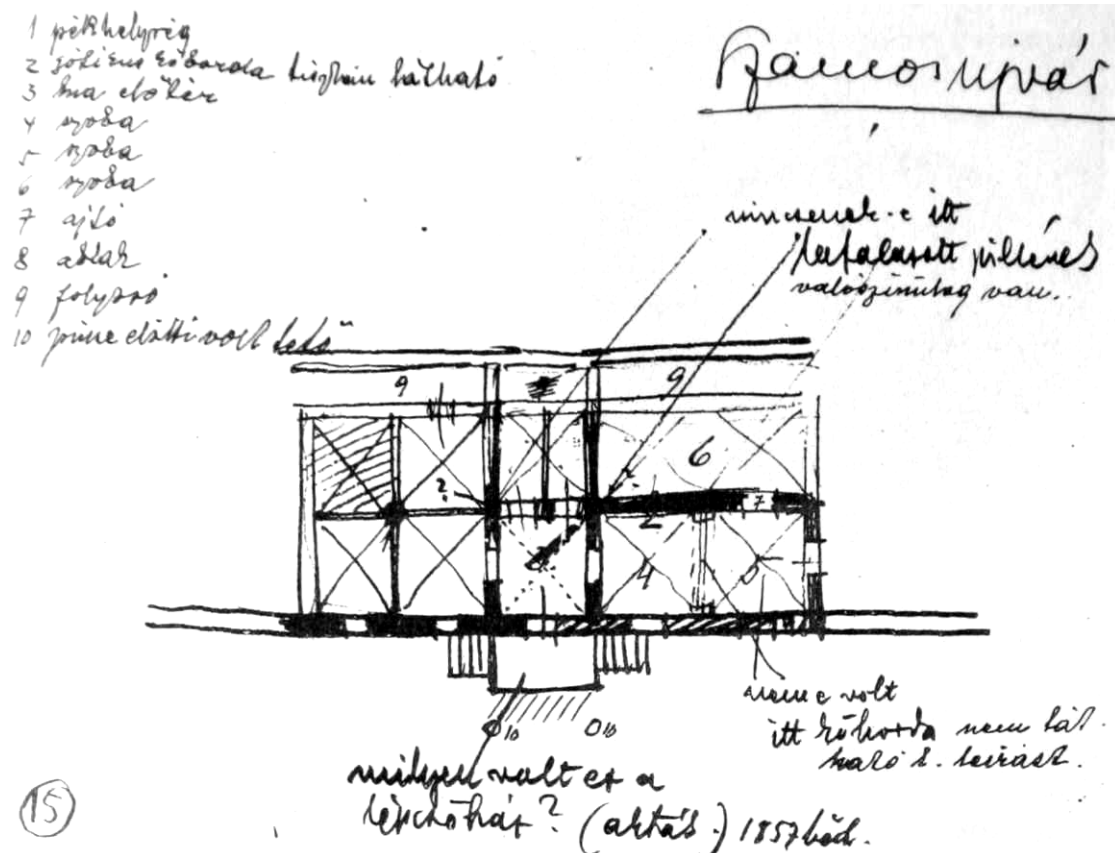
FRATER • GEORGIVS INFANS • CROVACIE
EPISCOPVS • VARADINSIS ET TESAVRARI
VS ET CONSILIARIVS REGIE MAIEST
ATIS • A • D XXXX – a sor végén vésett rajz: leveles ág virággal.

Eredeti elrendezésük a következő volt: a kapuzat párkányának két sarkán domborműves pajzstartó oroszlánok a Zápolya címerrel (4. kép), az első és második emelet között dombormű a két lebegő angyaltól tartott Zápolya címerrel (2. kép); a kapunyílástól jobbra (heraldikailag balra) Bánk Pál címeres építési emléktáblája (3. kép), balra pedig (heraldikailag jobbra) Martinuzzi címere és emléktáblája 1540-ből (6. kép). Martinuzzi címere elveszett, a többi másodlagos helyen van befalazva. A kaputorony rekonstrukciója egy 1800 körül készült olasz vízfestményen (egykor Szentbenedek, Kornis kastély) alapul, másrészt a Nemzeti Társalkodó (1838. I. félév 174.) feljegyzésén. A vízfestményhez hasonló festmény van a szamosújvári Múzeumban (1. kép), amelyen világosan látható a kaputorony elhelyezése és felépítése.

Martinuzzi György építkezése 1540–1550 körül

Maradványai: az *észak-keleti* és a *dél-keleti bástya* ormáról származó *Martinuzzi címerek* (5. kép), mindkettő lófejes pajzsban (a bástyák lebontása után, 1873-ban a Martinuzzi-épület rizalitjába falazták be, a pince lejárattól jobbra és balra; utóbb elkallódtak); *dombormű angyallal*, töredékes évszámmal 15., (50 x 95 cm), befalazva a Martinuzzi és a Rákóczi ház közötti támfalba.

Un. *Martinuzzi palota*. Hossznégyszögű épület észak-déli irányban, északi végében a kápolna, déli végében a széles kapuzat boltozatos kapuátjáróval (7. kép), felette két szo-

Szamosújvár, a Martinuzzi épület alaprajza.
Füredi Ernő vázlata 1916.

- 200 ba és az udvar felé gyámköveken nyugvó zárt erkély egyszerűen kereteit kettős ablakkal (8. kép).
- 204 A kapuzat kettős volt (7. kép). A nagykapu felirata (Mosóczy András pálos szerzetes XVII. század végéről való feljegyzése szerint: „Supra portam... majorem interioris Praesidij” – BENGEL: Annales. Egy. Ktár. Kézirattár. Ab. 210. p. 113):

DOM | INVS ADIVTOR ET PROTECTOR MEVS OVEM TI | MEBO

- 202 A kisebbik kapu felett (Mosóczy András: „supra portam minorem” – uo.) Martinuzzi címere, melyet két szárnyas putto tart (9. kép), alatta a feliratos tábla:

QVESIVIT • PRESVL • VIRTUTE • GEORGIVS • AMPLA •
HEC • ARMA • ET • TITVLOS • NATVS • DE • STIRPE • CROATA
HIC • VNICORNO • VT • CORVVM • PREBERE • ALIMENTA
CERNIS • SIC • FIDE • ET • CVRIS • VIGILANTIBVS • APTVS •
ASSIDVE • REGI • STVDVIT • SERVIRE • IOANNI • ET
POSVIT • IMPENSIS • LONGEVE • HEC • PREMIA • FAME
M • D • XLII

Szamosújvár, várkáporna.
Dörre Tivadar rajza 1891.

A kisebbik kapu eredeti faragott kerete elpusztult, ennek következtében az emléktábla elszigetelt függelékké változott, holott eredetileg az építészeti tagolásokat összehangolták a nagy kapuval.

Az ún. Martinuzzi palota keleti *homlokzatát* egyszerűen kereteit ablakok tagolják, amelyek eredetileg kettős keresztosztású ablakok voltak. Az egyik ablakon – Lechner Jenő feljegyzése szerint ilyen felirat volt olvasható: „Sculpsi(t) Stephanus Nagyfalv(a) 1545.” Az első szó olvasata kétséges, mert latin kőfaragó névjelzés teljesen valószínűtlen. A helyes olvasat nyilván: Hic fuit.

Az épület *földszintjének belső beosztása* (Füredi Jenő 1916-ban Lechner számára készített vázlatrajza szerint) a következő: a keleti fronton öt boltozott helyiség, a szélső délkeletiben későgótikus nyolcszögletes pillér. Az épület nyugati szakaszán négy helyiség, párhuzamosan az előbbiekkal, de a negyedik két szakaszos, tehát kettőzött hosszúságú. Az épület nyugati lezárása hosszú folyosó, amely a kápolna oratóriumához vezetett. Az épület pincéje 40 x 10 1/2 méter, boltozatát négyszögletes pillérek tartják. A keleti homlokzat közepén rizalit, illetve ún. külső lépcsőház volt 3 pilléren nyugvó arkádós boltozattal (7,56 x 5,80 m), melyet utóbb, 1859-ben, lebontottak. A leírásokból ítélve (Vajna 1901. 37), nem lehetett XVI. századi épületrész, hanem valószínűleg XVII. századi.

203 Az épület északi falához csatlakozik a kápolna, északi oldalán faragott kapuval, apsi-
sán faragott ablakokkal (11. kép). A kettős ívelésű ikerablakok rendkívül megnyúltak,
201 mintegy a gótikus ablakok arányait utánozzák. A kápolna boltozatát tartó gyámkövek
féloszlop alakúak (10. kép). A boltozat Vajna (1901. 12–13) szerint 1760-ban készült.
A karzat csúcsíves keresztboltozaton nyugszik; homlokzatának építészeti kerete: két ol-
dalt cannelurás pilaszterek szegélyezik, sokszorososan tagolt fejezettel, felettük architrav;

stílusuk a XVI. század végére vall. – A gyámkövekhez megjegyzendő, hogy a szegedi ferences templom káptalantermében szintén rövid féloszlop alakú gyámkövek láthatók.

A várról készült rajzok és metszetek jegyzékét a XVII. századi építkezések ismertetése során közlöm, úgyszintén az 1687-es igen szép leltárt.

Irodalom: KÖVÁRI 1852. 125–129. 1866. 161–167. SZONGOTT KR.: Szamosújvár sz. k. város monográfiája. I. Szamosújvár, 1901. 3–11 (a vár története). VAJNA K.: A szamosújvári vár leírása. – Szongott monográfiájában I. Szamosújvár, 1901. 11–39 (a vár leírása). KÁDÁR VI. Dés, 1904. 205–215, 218. GERECZE 1906. 877 (a régebbi irodalommal). LECHNER J.: Renaissance építési emlékek Szamosújvárott. Bp., 1917. DIVALD K. ismertetése Lechner tanulmányáról. Múz. és Könyvtári Ért. XI. 1917. 52. BALOGH 1934. 137 (a vár fundátora Domenico da Bologna). MAGGIOROTTI, L.: Architeti e Architetture militari. Roma, 1936. II. 400. BALOGH 1940. 542. 533 képpel. GEREVICH 1940. 158. BIRÓ 1941. 79., BALOGH 1943. 102–103, 283–285. lap, 165, 166, 167 képek. BIRÓ 1943. 40, 85. BIRÓ Sándor: Szamosújvár története. – Szolnok-Doboka magyarsága. Kvár, 1944. 165–189. ENTZ 1944. 221–223. I. 62, 63. kép. BALOGH 1953. 42, 43. PASCU 1954. 199 (említi az egyik ablak névjelzését román fordításban „Stefan din Nuşfalău”). BALOGH 1956. 300, 301. lap, 224 kép. 1961. 335. lap, 258. kép. 1964. 335. lap, 258. kép. SEBESTYÉN 1963. 58. Istoria 1968. p. 415–416. fig. 416. BALOGH 1970. 233–235. lap, 363. kép. B. NAGY 1970. 19. lap, 10. kép. H. TAKÁCS 1970. 36–37, 174–179. BALOGH 1973. 236–238. lap, 363. kép. B. NAGY 1973. 20. kép. FEUERNÉ 1977. 125–126.

Székelyderzs (v. Udvarhely vm. – Dârjiu), unit. templom

284 Cseffey Benedek sírköve. 1578 (85. kép). Méretei 120 x 87 x 23; a címer mezeje 57,8 x 62 cm. Felirata (feloldva a ligatúrákat):

GENEROSO DOMINO BENEDICTO
CHEFFEI SENIORII PACIS BELLI
LAVDIBVS INSIGNI OB PRAECLARASQVE
EIVS VIRTUTES PRINCIPIBVS HVIVS REGNI
TRANSILVANIAE PERCHARO A • D • M • D •
LXXVIII • AETATIS VERO SVAE LXI
PLACITE IN DOMINO OBDORMIENTE:
GENEROSA DOMINA CATHERINA PETKI

P98 Cseffey Benedek 1577-ben „magister curiae” Báthory István unokahúgának Kerecsényi Juditnak (Kerecsényi László és Báthory Ilona leányának) az udvarában (VERESS, 1944. II. 79). Fia lehetett ifj. Cseffey Benedek, aki 1576-ban a kisebb kancellária írnoka. (Trócsányi 1980. 366). Felesége Petki Kata Petki Mihály unokatestvére.

Irodalom: ORBÁN I. 1968. 180. BALOGH 1940. 562. 1961. 353. 1964. 353. lap 275. kép. 1970. 245. 1973. 247. AH. 1979. 198. DÁVID L.: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981. 267. I. 298. kép.

275-276 *Petky Mihály* sírköve 1582 (76-77. kép). Eredetileg tumba volt, csak a fedőlapja maradt meg a széles ornamentális kerettel, amely Patócsy Zsófia síremlékére emlékeztet. Mérete 200 x 90 x 22. A sírkő felső egyharmadában négyszegletes rovátkolt mezőben címerpajzs levélindás sisaktakarókkal, alsó kétharmadában felirat. A latin felirat (feloldva a ligatúrákat):

PETCHIVS ECCE IACET RIGIDA SVB MOLE MICHAEL
 POST VBI IAM VITAE DEBITA FINIS ADEST
 BATHOREIS PLACVIT MATVRIS FIRMOR ANNIS
 PRINCEPIBVS QUORVM NVMINE FVLTVS ERAT
 COGNATIS CHARVS FVERAT IVCVNDVS AMICIS
 OFFICYS SVMMOS • DEMERVITQVE VIROS
 ASTREAM DONEC VIXIT TELLVRE COLEBAT
 ATQVE INOPVM LARGA DAMNA LEVABAT OPE
 POST MODO IAMQVE VIRI FLORENS AETATE VIGEBAT
 IVSTRAQVE SEX ANNI VICERAT ILLE TRIBVS
 CHRISTVS QVINGENTOS ET MILLE PEREGERAT ANNOS
 ATQVE OCTODICIES ET SVPER HOSCE DVOS
 BIS SENO RADIANS SEPTEMBER FVLSERAT ORBE
 IMPIA CVM FATI LICIA PARCA SECAT
 CVTVS CLARA VOLAT TOTO IAM FAMA SVB ORBE
 HVNC MOERENS LACRIMIS POSTERA TVRBA VOCAT
 PIGNORIBVS CONIVNX CARISSIMA
 QVINQ RELICTIS
 QVEM FLET ET AETERNVM •
 CVPIT ESSE POLVM
 IOANNES PRIMVS FRANCISCVS DEINDE SECUNDVS
 TERCIA MATRIS HONOS NOMEN
 JVDIT HABET
 ANNA PVDICICIAE CVSTOS RIA...
 ... QVARTA VOCATVR
 DVLCIS IMAGO MATRIS.....EST

Petky Mihály 1566-ban primor, 1571-ben Udvarhelyszék főkirálybírája, Derzsben birtokos.

Irodalom: ORBÁN I. 1868. 180. GERECZE 1906. 440. BALOGH 1934. 149. 1970. 241. 1973. 247. AH. 1979. 197. DÁVID id. m. 1981. 267. 1. 299. kép (fenti adatok *Petky*ről).

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstiera). Ó-kastély

1553-ban Szentbenedek a szamosújvári vár tartozéka.

1573. febr. 2. Gyféhérvár. Báthory István fejedelem Keresztury Kristófnak a dési kamara praefectusának hűséges szolgálataiért, hadi érdemeiért régi nemességét megerősítve

címert adományoz, mely az oklevél elején „manu docta pictoris... depicta” látható. Keresztúryról megjegyzi, hogy kora fiatalsága óta szolgálatában állott. Saját kezű aláírás: Stephanus Bathorij de Somlijo, függőpecséttel. Ellenjegyezte Franciscus Forgách cancellarius. A címeres levél humanista jellegű terjedelmes szövegét – mely a bevezetésben a virtus-t hangsúlyozza és kiemeli mind az építkezések, mind a hadi érdemek hírnevet szerző hatását – valószínűleg Forgách fogalmazta (Orsz. Ltár. P 1870. Rhédey család Ltára. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel).

1573-ban Báthory István fejedelem Szentbenedek birtokát Keresztury Kristófnak adományozta (KÁDÁR VI. 1904. 310).

1584-ben Keresztury kövári kapitány, 1595-ben kolozsi főispán, felesége Keoreosy Dona (KÁDÁR VI. 1904. 310–312). 1595–1599 tanácsúr, 1596–1598 Maria Christier-na udvarmestere (TRÓCSÁNYI 1980. 309). Jezsuita feljegyzés szerint (1588): „zelator insignis catholicae religionis.” (Fontes. II. 1913. 257) Vásárhelyi Gergely neki ajánlotta 1599-ben Catechismusát (RMNY. I. 860. sz.).

1589. máj. 23. Gyfőhővőr. Báthory Zsigmond adománylevele: „Nova Donatio Egregij Christophori Kerezthwrij super integra possessione Zentbenedek in Zolnok interiori”. (OL. F. 1. Gyfőhővőri Kőpt. Orsz. Ltár. Erd. fejed. kancellőria. II. Liber Regius Sig. Báthory. 526–527) Ebben az oklevélben a fejedelem megerősíti Kereszturyt Szentbenedek birtokőban és nemesi udvarhőzőbőban új adomány címén.

1593. Keresztury Kristóf építkezése, illetve annak a befejezése Szentbenedeken az ő-kastély címerdishes kapujőnak a felirata szerint: C K 1593.

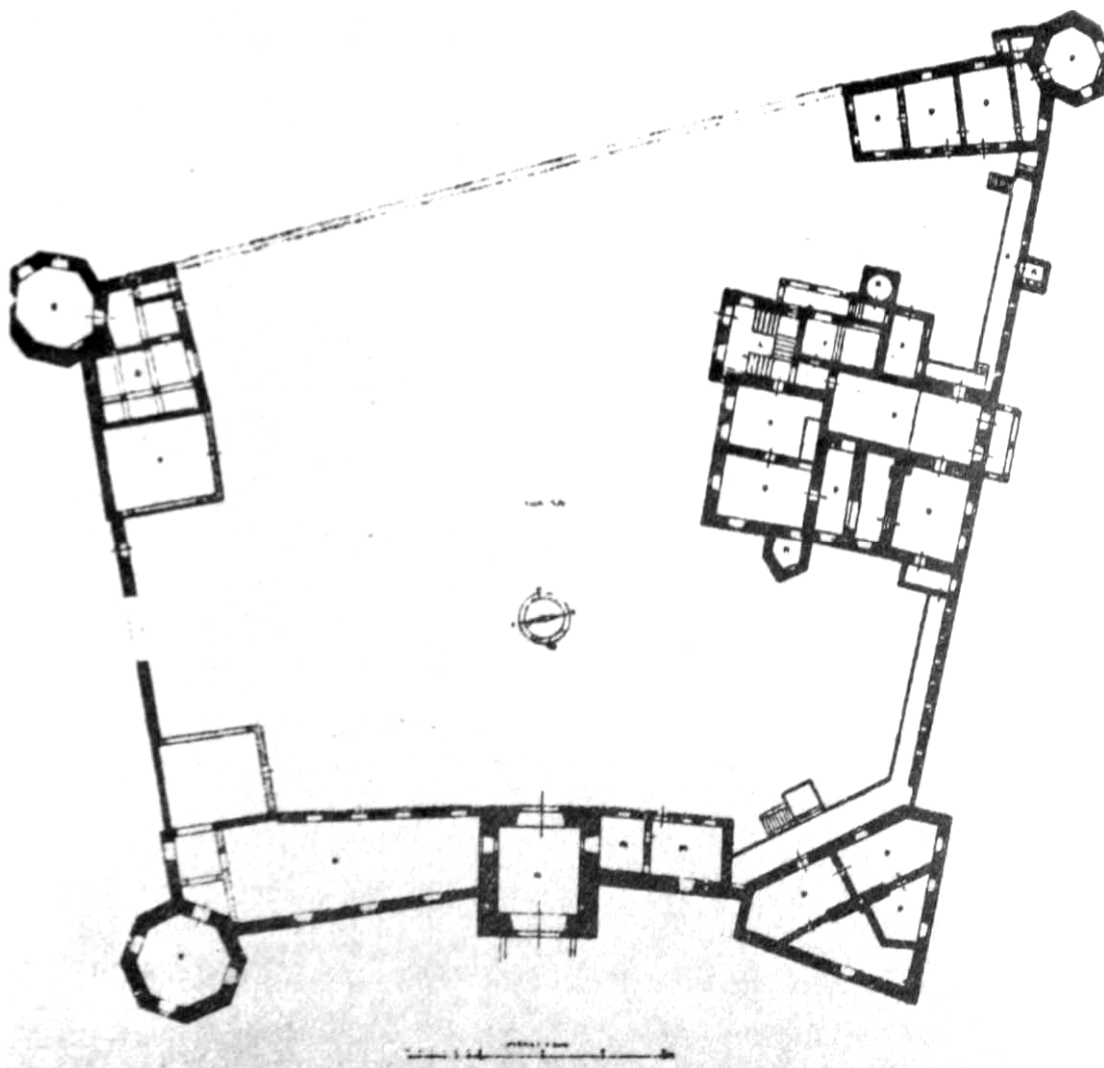
1598. aug. 15. Gyfőhővőr. Maria Christierna Princeps Christophorus Kerezthurij de Zent Benedek kövőri kapitőnyt, kolozsi főispőnt, udvarmesterét (Aulae nostrae prefectus) érdemei elismerésőul szolgőlatait mőltatő diplomőval tőnteti ki, mely legyen „preclare tue virtutis testes.” Hőrtya oklevél, nyolc nagy festett arany iniciőlőval a Báthory Zsigmond-kori címereslevelek (Wolfgangus Alia de Korothna 1597. stb.) mintőjőra. Maria Christierna sajátkező alőírősőval (Orsz. Ltár. Rhédey család levőltőra. P 1870. 29. csomó, 2. állag, 31. tétel).

1599-ben (jőn. 25.) Keresztury őzvegye, Keoreosy Ilona birtokolja Szentbenedeket. 1601-ben leőnyukat, Keresztury Katőt elveszi Kornis Boldizsăr (KÁDÁR VI. 1904. 320).

1602. jőn. 29. Giorgio Basta megerősíti Kornis Boldizsărt birtokaiban.

1617-ben Kornis Boldizsăr őzvegye, Keresztury Kata birtokolja Szentbenedeket (KÁDÁR i. m. 311–312).

- 246-248 Az ő-kastélyt (47–49. kőp) 1593-ban építettte Keresztury Kristóf. Kapuzatőn címere
242 re lőhatő 1593-as ővszőmmal. A kastély nģszegletes őpőlettőmb, melyhez kőt karcső
248 torony csatlakozik, keleten nģszegletes, nyugaton sokszegletes (fől hatszeg). Az őszaki
247 főhomlokzatőn (49. kőp) a baloldali szakasz a főkapuval kisső kiugrik. A dőli homlokzat
249 rizalitja későbbi pőtłs. A kastély valamennyi homlokzatőn faragott keretelėső ablakok,
őgyszintőn az őpőlet kőt oldalőn őpőlt tornyokon. Ablaktőpusai (48. kőp): egyszerű ke-
retelėső ablakok egyenes lezărőssal; kettős ővelėső ikerablakok; főkőrivesek kőt oldalt pi-
laszterekkel, felettük felmagasított architrav. Az őszaki homlokzaton a kapuzat feletti
kőt nagy emeleti ablak későbbi. Az egyik emeleti helyisģben fennmaradt a kandallő
főstfogőja (50. kőp), győmkőveken nyugvő egyszerűen tagolt pőrkannyal, amelyre őres

Szentbenedek, az Ó-kastély földszinti alaprajza.
Csányi Károly rajza 1910 körül.

címerpajzs van kifaragva. Valamennyi faragvány stílusa a kolozsvári emlékekhez kapcsolódik, kivéve a kapuzat címer követ. A kastélyt bástyákkal erősített fal övezi, ennek vég-ső kialakulása a XVII. század második felében ment végbe, befejeződött 1720-ban a kaputoronnyal. A XVII. századi építkezések adatait (lépcsőház, belső kiképzés, bástyás övezet), e korszak ismertetése során közlöm. Erről a korszakról ad részletes és színes képet az 1696-ban kelt leltár (B. NAGY 1973. 259–271).

A kastélyt felmérte 1910 körül Csányi Károly (rajzát közölte Rados Jenő 1931-ben); újabb felmérések: Documente de Arhitectura di Romînia. 9. Bucureşti, 1964. pl. 12-25.

A kastélyt 1931-ben és 1935-ben tanulmányozhattam, amikor még teljes épségben állott és így is maradt a második világháború végéig. 1960-ban fedetlen állapotban lát-

tam, boltozatai akkor már beomlottak, de a faragott keretek még mind a helyükön voltak. Újabban a restaurálását tervezik.

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 221–222 (a kastély birtoktörténete). JÓKAI Mór: A szentbenedeki várkastély. Vasárnapi Ujság. 1877. 13. sz. képpel. KÁDÁR VI. 1904. 310–312 (a kastély története). GERECZE 1906. 878. KELEMEN L.: A legrégebbi magyar hímes oszlopok. Páosztortúz X. 1924. 6. képekkel. RADOS J.: Magyar kastélyok. Bp., 1931. 208, 214. lap, 24. kép (Közli a kastély alaprajzát Csányi Károly felvételében). 11. kiadás. Bp., 1939. 16–31. lap, XI–XII t. BALOGH 1934. 137. CSABAI 1934. 22–24. BALOGH 1940. 543. BIRÓ 1941. 81. ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1942. márc. 18. BIRÓ 1943. 45. VOIT P.: RÉGI magyar otthonok. Szépművészet IV. 1943. 243. lap képpel. ENTZ G. 1944. 224. I. 59, 61. kép. Építészet. 1944. 21. BALOGH 1953. 42, 46. lap, 38. kép. VOIT P.: Magy. keramika tört. tanulmányok. Művészettört. Ért. 1954. 115. BALOGH 1956. 300. 1961. 335, 336. IONESCU I. 1963. 437. SEBESTYÉN 1963. 38, 40, 102–103. lap, fig. 41, 42. BALOGH 1964. 335. Istoria 1968. 416. lap, 421. kép. BALOGH 1970. 234–235. lap, 372. kép. B. NAGY 1970. 7, 8, 19, 30, 32, 48, 50, 262. lap, 8. kép. H. TAKÁCS 1970. 45, 238. lap, 180–184. kép. BALOGH 1973. 236, 237. lap, 372. kép. B. NAGY 1973. 359–371 (közli az 1696-os leltárt), 131–135. kép. FEUERNE 1977. 28, 224. lap, 143. kép. KELEMEN L.: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 110–113. lap. 56–60. kép.

Szentbenedek (v. Szolnok-Doboka vm. – Mănăstiera), Sz. Kereszt templom

250 Későgótikus templom nyolcszögletes toronnyal, a nyugati (51. kép) és déli kapuja csúcsíves, de mindkettő renaissance syma-lemez tagolással. A nyugati kapu mérete 278 x 169, belvilág 245 x 127; déli kapu mérete 123 x 115, belvilág 206 x 89. A tornyon – ENTZ Géza közlése szerint (Ellenzék 1942. márc. 18.) – a Báthory címer látható. Ez a címer, valamint a két kapu valószínűleg már Keresztúry Kristóf birtoklása idejében készült, azaz 1573 után.

1586. máj. 22. Grodno. Báthory István király átírja és megerősíti szentbenedeki Keresztúry Kristófnak 1581. máj. 11-én kelt végrendeletét: „... dictumque testamentum ad preces praefati Christophori Keresztúri taliter qualificat, ut nempe demortuo fato Christophoro corpus eius in ecclesia Sanctae Crucis Szentbenedekiensi tumuletur.” (Kvár, Akad. Ltár., Régebben Erd. Múz. ltára, KEMÉNY József gr.: Appendix. 13. köt. 69. sz. – KELEMEN Lajos közlése.)

Irodalom: ENTZ G.: A szentbenedeki Kornis kastély. Ellenzék. 1943. márc. 18. ENTZ 1944. 206, 208. I. 21, 41. kép.

Szentegyed (v. Szolnok-Doboka vm. – Sîntejude), Sombory kúria

1585. jún. 6. Kvár szkve: „Dávid János viszen 14 ökrön egy kús kőgardát Somborj számára Szentegyedig. Attam fl. 3.” (III/XXIV. 53)

1585. jún. 13. Kvár szkve: „Zekeres János vitt két lovon Somborj számára Zent Egiedre egy kőmiest. Attam den. 75.” (III/XXIV. 54)

1585. júl. 2. Kvár szkve: „Szabadkaj Márton viszi Keomijes Antalt szerszámostól Zent Egiedre Somborj számára 3 lovon. Attam fl. 1. den. 12.” (III/XXIV. 55)

1585. nov. 3. Kvár szkve: „Sasz György viszen egy kömies legint Somborihoz az meszelő ecsettel den. 37.” (III/XXIV. 61)

Szentkirály, másként Marosszentkirály vagy Enyedszentkirály (v. Alsó-Fehér vm. – Sincrai), Bánfi György kúriája.

1579. márc. 29. Kvár szkve: „Ugyanakkor Bánfi György kérette volt Biró uramat, hogy egy kömiest külgyön Zent Kyrakra, Enyeden túl vitte volt Zylagy István 2 lovon. Fizettem neki fl. 1. den. 28.” (1579/XVI. 57)

A ref. parókia telkén rom épület boltozatos terem maradványával, benne a felsőmarosújvárihoz (Balogh 1943. 164. kép) hasonló, egyszerűen profilált renaissance ajtó. Ezen kívül ugyanitt néhány renaissance töredék került elő: ajtófél egyszerű tagolással; kettős ívelésű ikerablakok maradványai. Megjegyzendő, hogy két töredék (B. NAGY 1973. 145, 148. kép) XVI. századi, a másik kettő – a levelek faragásából ítélve – későbbi.

Irodalom: CSORTÁN F.: Marosújvártól Alvincig. Korunk. 1972. 150. B. NAGY 1970. 22, 32, 40, 259 (közlések az 1744-i összeírásból). B. NAGY 1973. 296–299 (közli az 1725-ből való leltárt). 145–148. kép.

Megjegyzendő, hogy Bánfi Györgynek Gyulafehérvárt is volt háza a várban, Kovacsóczy Farkas házának a szomszédságában. (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas kancellár. Bp., 1891. 70).

Bánfi György tisztségei: 1572, 1573, 1575 udvari főkapitány, 1575 tanácsúr (TRÓCSÁNYI 1980. 24).

Szilágynagyfalu (v. Szilágy vm. – Nuşfalău), Bánfi kúria

1585. Báthory István király losonczy és nagyfalusi Bánfi Tamásnak adományozta a Kraszna vármegyei Nagyfalu oppidumot és egyéb birtokokat. (PETRI II. 1901. 311).

1703 dec. – 1704. ápr. 11. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum (II. Rákóczi Ferenc parancsára), ebben feljegyzés a nagyfalusi Bánffi javakról: „Bánffi György Uram eő Nagysága részéről Vagyon az felső Varros Vigén Egy pusztá Kastély, fedél nélkül, csak rudéban vagyon, le omladozot.” (OL. Urb. et. Conscript. Fasc. 64/17. – Urbana et Conscriptiones. 5. füzet. Bp., 1979. 82. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése.)

240 Az egykori Bánffy kúriából fennmaradt a kerítésfal hatalmas kapuzata (45. kép), félköríves nyílással, pilaszteres kereteléssel, és Bánffy címeres, latin feliratos párkánnyal, mely az 1590-es években készülhetett. Töredékes felirata:

MAGNA EST VIRTUS	címer	SI • NO
MAGNA EST FORTITUDO		ETIAM
MAGNA EST GLORIA		CUI PO

A feliratban feltűnő, hogy a nagy u betűt U-nak írja és nem V-nek. A kapu felépítése, faragása teljesen azonos a kolozsvári kapuzatok stílusával (Püspöky ház kapuja).

Szilágyság valamelyik falva, Parlagi Pál koporsóköve, 1582

1582. jún. 18. Kvár szkve: „Chaky Dienes lelte meg Biró uramat levele által, hogy ő kegyelmek vitetnék az Parlagi Pál koporsó követ Zilahig. Kis Mihály vitte 6 lovon, fizettem fl. 3. den. 75.” (1582/VIII. 12)

Szilágysomlyó (v. Szilágy vm. – Simleul Silvaniei), Báthory vár

1409. márc. 13. Buda. Gara Miklós nádor levele a kolozsmonostori konventhez, melyben többek között szól arról, hogy annak az egyezségnek az értelmében, melyet a Megygyesiek és a Báthoryak 1379 óta húzódó örökösödési perükben kötöttek, Somlyó vára a Báthoryaknak jutott (Zsigmond-kori Oklevéltár. II/2. Bp., 1958. 6649. sz.).

1530-as években a vár és az uradalom id. somlyai Báthory István erdélyi vajdái. Utána fia, Báthory István fejedelem örökölte.

1566. júl. 9. Bécs. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Est in Hungaria circa limen Transsilvaniae Comitatus Kraznensis, in eodemque comitatu castellum Somlyo, cum omnibus suis pertinentiis, dempto vnico pago (qui in Bihoriensi comitatu numeratur) situm, hereditarioque iure hucusque pacifice a me possessum.” (VERESS 1944 I. 91)

1567. júl. 4. Pozsony. Báthory István követ Miksa császár-királynak: „Reliqua autem, qui in Hungaria in limine fere Transilvaniae adhuc pacifice possideo, Curiae Somlyo pertinentiae vocantur” (Uo. 104).

1582. jún. 10. Kvár szkve: „Kis István viszen öt lovon téglásokat Báthory Istvánnak Somlyóra [ifj. Báthory Istvánnak, a lengyel király unokaöccsének]. Fizettem Biró uramnak parancsolatjára fl. 3. den. 12.” (1582/V. 43)

1582. szept. 19. Kvár szkve: „Az mell cserép csinálókat vittének volt Somlyóra, esmet jöttek vissza.” (1582/VIII. 16)

1588. aug. 28. Gyfnehérvár. Báthory Zsigmond előtt Báthory Boldizsár nagybátyja, a lengyel király által neki adományozott Fogaras vára fejében lemond Somlyóról (VERESS: Doc. III. 1931. 139–140).

1591. szept. 25. Kvár szkve: „Báthory István [az ifjabb] hivatott volt Somlyóra egy kömíest. Vitte Kondor János 1 lovon. Attam neki 7 mély földre den. 87 1/2.” (V/X. 53)

1592. ápr. 7. Kvár szkve: „Battorij István számára visznek faragott követ 7 eker [ökör] szekeren Egeressik.” Mind a hét szekér 12–12 ökrös, költsége egynek-egynek fl. 1. den. 50 (V/XV. 306). – Ez a szállítmány semmiképpen sem lehetett Egeresnek szánva, mert az Bocskay birtok volt. Egeres átmeneti állomás volt Somlyóra.

1592. A kapubástya kapuzatának (55. kép) az évszáma, mellette S B kezdőbetűk. (Stephanus Bathory). Bunyitay az évszámot 1597-nek olvasta. Ugyanis a Z-alakú 2-est igen könnyen lehet 7-esnek olvasni.

1593. máj. 21. Kvár szkve: „Bátori Istvánnak visznek 11 szekeren faragott követ Egeresig.” Egy-egy szekér 6–6 lovas volt. Költsége egynek fl. 1. den. 50 (V/XXI. 105).

1593. máj. 23. Kvár szkve: „Zilagy János megyen Bátorij Istvánhoz az faragott követel, viszi Egeresig Zente Bálint 1 lova den. 25.” (V/XXI. 105) – Tehát ezeknek a faragott köveknek a mestere Szilágyi János „magister lapicida” volt.

1594. szept. 28. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megparancsolta Massay Ferencnek, somlyói várnagynak, hogy „Hieremiás”-nak, Báthory István volt orgonásának ruháit, könyveit, egyéb marháját adja ki (PETRI II. 1901. 227). – Ez a parancs Báthory István elmenekülése és javainak lefoglalása után adatott ki.

1594. okt. 13. A vár inventáriuma, mely főként a felraktározott élelmet és felszerelést veszi számba. Topográfiailag és építészetiileg fontos megjelölések: ifjak háza – muzsikuskok háza (benne muzsika könyvek, trombita, orgona, virgina) – Kraszna felőli szegelet bástya – torony alatti tárház (benne festett kis úti oltár) – nagy palota – piac felőli kerek bástya az úr szenes háza – külső kis palota – asszony tharhaza. A berendezés leírása és számbavétele szemlélteti a főúri életmódot, szórakozásokat. Az utóbbiakhoz tartozott: „olasz játékhöz hosszú asztal” (OL Urb. et Conscript. Fasc. 78/7. – PETRI II. 1901. 167–178).

1595. jún. Kvár szkve: „Urunk ő felsége pattantyusát, Mihály mestert és kőmiessét, szakácsát és álgúnak való csigákat hoztak alá Somlyóról”; vitték Tordáig (VI/XVII-a. 72).

1595. jún. 16. Kvár szkve: „Fazakas Miklóst, urunk őfelsége fazakasát hatodmagával, feleségestől, gyermekestől portékástól vitte Zilahig 4 lovon János Deák. Fizettem fl. 2. d. 50.” (VI/XVII-a. 70) – A végcél nyilván Somlyó volt.

1601. júl. 13. Kassa. Antonio Costantini a mantovai hercegnek: „et se ne venne con ogni diligenza ad un grosso castello chiamato Somlio.” (VERESS: Doc. VI. 1933. 393.)

1643. jan. 24–febr. 14. Követjelentés ifj. Rákóczy György menyegzőjéről: „Veselény uram ő nagysága az asszonnyal, Báthoriné asszonyommal alá jött az grádicson eleikben.” (353) – „Az folyosóra érkezvén Nyári uram és Bánfy uram vitték az fejedelem ő nga követit, előttük menvén az szállásokra Prépostváry uram és Lónyay uram, Veselény uramat magán való szállásra, ott mulattak míg felöltözöktek az követek, azonban az asszony az kisasszonnyal és a több fraucimerrel bejött az palotában.” (Erd. Orsz. Eml. X. Bp., 1884. 353–354)

1658. ápr. 6. A vár tartozékainak összeírása a szolgáló mesteremberek felsorolásával. Somlyó város lakosainak nagy része a várnak szolgál, közöttük szűcsök, vargák, kovács, lakatosok, szabók, csizmadiák, tölcséres, üveges, csiszár stb. „Varga Jakab Keömíességgel szolgál.” (O. L. Urb. et Conscript. Fasc. LX/I. – dr. Baranyai Béláné közlése.) – Ugyanez a leltár a perecseni mesteremberek között említi Bálint Mihályt, aki asztalos-ságával szolgált. – Ugyancsak felsorolják a várhoz tartozó malmokat.

1660–1665 körül. Georg Kraus segesvári jegyző feljegyzése: „Von dannen mit grossem gewinn auf Somlyo gerückt (ti. a törökök 1660-ban) vndt sowoll den Marck alls dass Schloss ihn grundt verbrennet vndt verderbet.” (KRAUS, G.: Siebenbürgische Chronik. II. Wien. 1864. S. 62. – Fontes Rerum Austriacarum I. Abt. IV. Bd.)

1665-ben Szilágysomlyót az országgyűlés határozatára megerősítik és kapitányt rendelnek beléje (TRÓCSÁNYI 1980. 71).

1668. ápr. 18. A vár leltára, amikor átadatott Bethlen Gergelynek. Topográfiailag és építészetiileg fontos megjelölések: külső vár – a vár hídjá – a külső várkapu felvonó híddal – a második kapu – a külső vár a felvonó kapun belül – első szegelet bástya napnyugatra a Kraszna felől – második szegelet bástya délre a Kraszna felől – harma-

dik szegelet bástya a szőlőhegy felől – negyedik szegelet bástya napnyugatra az szőlőhegy felől – Belső vár – belső vár udvara – az szőlőhegy felől való bástyája az belső várnak – az belső vár udvarából garádics az palotákra – azon paloták oldalában tágas tornác – felső palota – ajtónállók háza – ebédlő palota – az belső vár Karaszna felől való szegelet bástyája – belső vár Karaszna felől való kerek bástyája, tetején körös környül filegoriás tornác „mesterséges kötésekkel tornyosan vagy széken csinálva”, héjazata tölgyfából, vörösre festett zindely fedéssel. (A leltár teljes szövege közölve: Thaly K.: Szilágysomlyó várának leltára Tört. Tár. 1882. 178-188.)

1669. Báthory Zsófia rendelete az uradalom szolgáltatásairól (PETRI II. 1901. 223–226.).

1674-ben Szilágysomlyó külön főkapitányt kap. 1675 június 18-án Apafi Mihály fejedelem külön instructiot ad a somlyói főkapitánynak Olosz Ferencnek. Az Apafi-korban Somlyó fontos végvár (TRÓCSÁNYI 1980. 72, 73, 243).

1703. okt. –1704 ápr. Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum, ebben a Bánffy család somlyói javainak összeírása: „Ruinata arx Somlyó ... Palánk fák ... Ki dőlön-göztek – Az Száraz Arkón valo Híd – Palánk felette egy le dülő falban való ... faból fel rótt Góré. – Egy Fel vóno kapu ... A vár kapuján jobb és bal kéz felé ... vagyon két ház. Ezen kapu és Hazak felett vagyon három ház ... A belső Vár ... az Epületnek régisége miatt (és) ... nem regiben Ellenség által lőtt Tűz miatt annyira ruinalodott... a Ruderakon kívül nincsen semmi... materia ..., hanem a' vár piatczan van egy Izabella taraczk ... – A két Bastyaja igen ruinalodott és a'hol a' küfala ki dült, ottan egyik Bastyaja valami fakkal van be csinálva. A másik pedig, a'hol a' kő fal ki dült, palánk fakkal van becsinalva. A két Bastyajanak pedig a Sindelyezése megégett, csak a' kő fala áll fel.” (Urbaria et Conscriptioes. 5 füzet. Bp., 1979. 118. – dr. Baranyai Béláné gyűjtése)

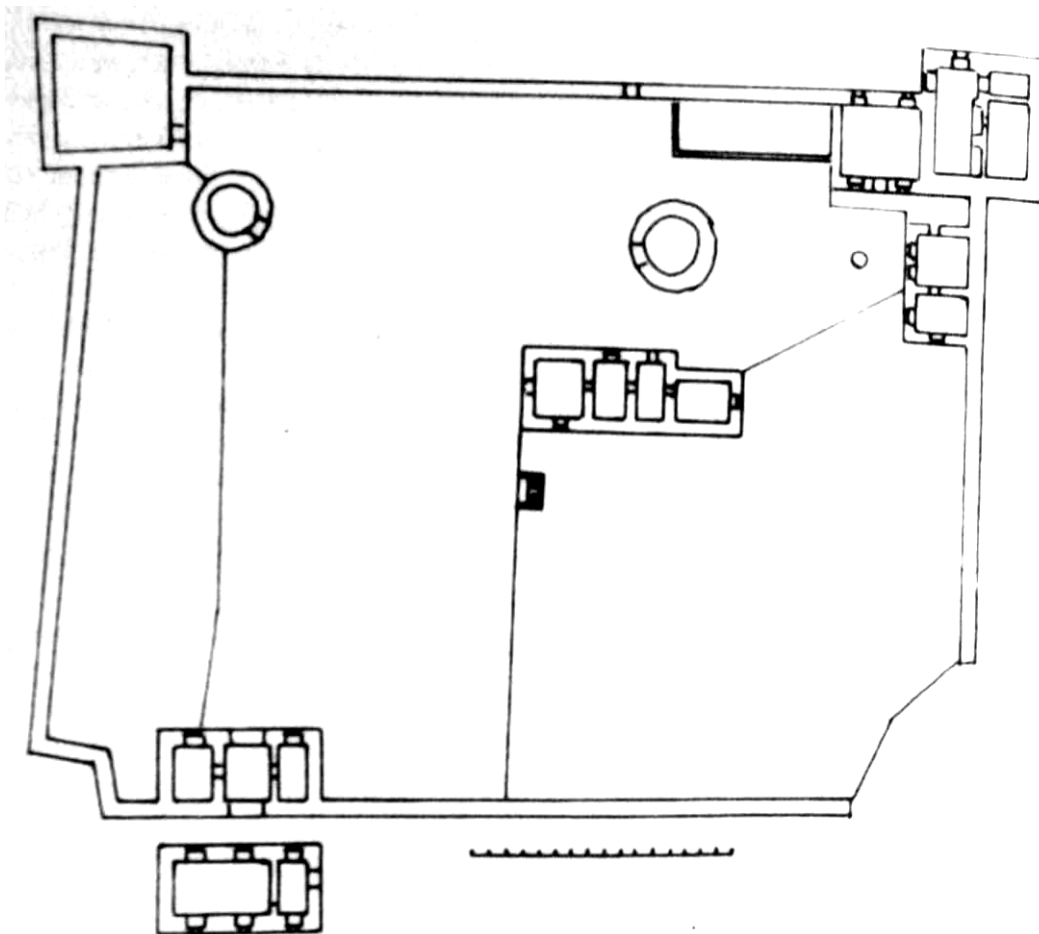
1727. Leltár: „A Vár dél felől való bástyája, mely Dobiló bástyának hivattatik.” (Kvár, Akad. Létár., egykor Erd. Múz. Ltára Bánffy lt. Nagyfalusi csomó. – SZABÓ T. A.: Székely kapuk és fazarak. Kvár, 1939. 16–17.)

1708. A vár töredékes leírása (PETRI II. 1901. 191–192).

Rajzok Szilágysomlyó váráról az Orsz. Műemléki Felügyelőség Tervtárában: Nemes Ödön tollrajza a kapubástyáról 1866-ból; a cs. és kir. katonai műszaki igazgatóság 1851-ben készült alaprajzi felvétele Lux Kálmán 1907. évi másolatában; Lux Kálmán 1907. évi alaprajzi felvétele.

251, 253 A vár maradványai: a hosszénégyszögű külső erődítés övezet kaputornya északnyugaton (52–53. kép) és az északkeleti négyszegletes sarokbástyája (1907-ben a délkeleti bástya alapfalai is megvoltak); a belső vár északkeleti és délkeleti kerek sarokbástyája
256 (58. kép). A kapuzaton Nemes rajzának tanúsága szerint a heraldikailag jobboldalon a Báthory címer volt látható, a heraldikailag baloldalon a Bebek címer.

256-257 Megjegyzendő, hogy az *Ars Hungarica* 1979/2. számában közölt 57. számú kép felirata téves, nem Szilágysomlyó, hanem Marosvásárhely külső bástyáját ábrázolja. Összevetve azonban a szilágysomlyói felvételekkel (56, 58. kép) jól szemlélteti a stílári különbségeket.

Szilágysomlyó, a külső és a belső vár alaprajza
Lux Kálmán rajza 1907-ből

Irodalom: KŐVÁRI 1852. 185., 1866. 220; Vasárnapi Ujság. 1886. 50. sz. (a Báthory várkert és a vár kapuja rajzban). BUNYITAY V.: Szilágys vármegye középkori műemlékei. Bp., 1887. 43. SZILÁGYI S.: II. Rákóczy György. Bp., 1891. 24, 25 (Cserna Károly rajzai). PETRI II. 1901. 137-191. GERECZE 1906. 853. BALOGH 1934. 144, 138 képpel (a kapu 1592-ből). 1940. 544. BIRÓ 1941. 81. BIRÓ 1943. 45-46 (tévésen Báthory Zsigmond építkezésének nevezi). BALOGH 1953. 47, 50. lap, 42. kép. 1956. 304. lap, 227. kép. 1961. 338, 342, 343. lap, 261. kép. SEBESTYÉN 1963. 40. BALOGH 1964. 543. lap. 261. kép. 1970. 239. H. TAKÁCS 1970. 45-46, 187-188. BALOGH 1973. 241, 242. B. NAGY 1973. 26. lap. 16. rajz (alaprajz), 36. kép (Nemes Ödön rajza 1866-ból). JOIKITS A.: A Báthoriak vára. Korunk. 1971. 8. sz. 1268 (felhívás a romos vár megmentésére, restaurálására).

A vár építtetője ifj. somlyói Báthory István (somlyói Báthory András és Majláth Margit fia), Báthory István fejedelem unokaöccse hosszabb időt töltött Itáliában, a padovai egyetemen tanult 1571-1572-ben (VERESS E.: Matricula et acta. Bp., 1941. 203). Tanulmányi előmeneteléről dicséretileg írnak Valentino Naiboda professzor (1573. jan. 31.

Velence – VERESS 1944. I. 230–231) és Szántó István jezsuita (1576. szept. 13. Róma – Fontes I. 1911. 35). Franco Sivori – aki 1584-ben Gyfnehérvárt Blandratánál találkozott vele –, feljegyezte róla, hogy jól beszélt olaszul (PASCUS, Ş.: Petru Cercel. Sibiu, 1944. 190). Írói hajlamai is voltak, naplója Kemény József gyűjteményében volt (Magy. Tört. Tár. III. 1857. 152); egy német kalendáriumban pedig (Paul Eder 1571, Wittenberg) történeti feljegyzéseket írt (Nachlese auf dem Felde der Ungarischen und siebenbürgischen Geschichte. Bearbeitet von A. K. Kronstadt. 1840. Heft II–III). Laskai Csókás Péter latin verseket írt hozzá (RMNY. I. 1971. 483. sz.). Zenekedvelését tanúsítja a somlyói vár 1594. évi leltára, valamint a kvári számadáskönyvek feljegyzései hegedűséről, lantosáról 1582-ben (1582/V. 47), virginásairól 1588-ban (IV/VI. 103), és 1590-ben (IV/XXI. 91); 1589-ben pedig Báthory Zsigmond beiktatási ünnepélyén Medgyesen olasz muzsikásai szerepeltek (Erd. Orsz. Eml. III. 1877. 96, 99). Politikai pályafutása is jelentős volt: 1581-ben a kormánytanács tagja (VERESS E.: Berzeviczy Márton. Bp., 1911. 141), 1581–1594 tanácsúr, majd Kraszna megye főispánja, 1589–1592-ben bihari főispán és váradi főkapitány, 1593-ban főgenerális (TRÓCSÁNYI 1980. 24). 1594-ben testvérének, Báthory Boldizsárnak a kivégzése után Lengyelországba menekült. 1596. febr. 16-án Suceavában kelt levelében így írt a székelyeknek: „ego.... qui patriae meae omni tempore verum mebrum exstiti propter amorem meum in patriam in calamitatem incidi...” (VERESS: Doc. V. 1932. 12) Mikor pedig testvére, András fejedelem lett, 1599. március 26-án kelt magyar nyelvű levelében kérte őt, emlékezzék István király mondására: „ha az én nemzetemnek én szolgálhatnék, az halál is édes volna nekem.” (SZÁDECZKY L.: Levelek Erdély történetéhez. Tört. Tár. 1882. 697–700). Felesége Bebek Zsuzsanna volt, Bebek György és Patócsy Zsófia leánya. Anyósa síremlékét 1583-ban ő csináltatta (AH 1979/2. 73, 74, 75. kép).

P100

272-274

Szilágyosomlyó (v. Szilágy vm. – Şimleul Silvaniei), rk. templom

1532-ben építtette a somlyói templomot gótikus stílusban id. somlyói Báthory István erdélyi vajda (Báthory István és Kristóf fejedelmek atyja) a feliratos tábla és a diadalíven levő évszám szerint. (BALOGH 1943. 287). A sekrestye ajtó-kerete és a szentségtartó fülke renaissance faragvány (uo. 287–288. lap, 146–147. kép).

1579. okt. 5. Kvár. P. Francesco Sunieri lengyelországi jezsuita provinciális G. A. Caligari püspök lengyelországi nunciusnak „in Somlyo, dove una bella chiesa da loro [Báthory István fejedelem apja] edificata et dotata, dove sono sepolti il padre madre [id. Báthory István erdélyi vajda, és Telegdi Katalin] col padre del Signor Andrea [Báthory Andrásnak, a későbbi kardinálisnak apja id. Báthory András], et li suoi maggiori catholicissimi che furono sempre.” (Fontes I. 1911. 80) – Megjegyzendő, hogy a síremlékek nyomtalanul elpusztultak.

1583. márc. 6. Gyfnehérvár. P. Antonio Possevino levele Báthory István királynak: „maximam tamen inde voluptatem coepi, quod ipsis oculis cernerem templum ab III^{mis} V^{ae} M^{tis} parentibus eodem anno aedificatum, ac Beatissimae Virgini dicatum, quo Maiestas V^{ra} edita est in lucem, ut et intelligerem ad ecclesiam Christi propagandum et templa alia multis in locis struenda V^{ram} M^{tem} Regiam Deo miserante natam fuisse.” (Uo. 256–257)

1584 (vagy 1583). P. Antonio Possevino feljegyzése: „Era poi nato de Stefano Báthory et di Caterina Telegdi, di honoratissima famiglia (Báthory István király); i quali, amenable camminando castemente nel timor di Dio, quell ‘anno stesso ch’egli loro nacque, fatto havevando fabbricare una piccola chiesa, dedicata alla Beata Vergine, sopra un monticello imminente al lor castello di Somlyó, l’anno trentesimo quarto di questo secolo. Et havendola fornita di pretiosi paramenti, i quali io viddi anchora in essere.” (Fontes III. 1913. 113. – BASCAPÈ ugyanezt a feljegyzést 1583-as dátummal közli.) – Vö. Fontes V. 1921. 203.

Torda (*Ó-Torda*), (v. Torda-Aranyos vm. – Turda), Kamaraház

1581. máj. 25. Kvár szkve: „Az fundatort vitte Tordára Zigyártó Daniel, 4 lovon fl. 1.” (V/X. 46)

1582. szept. 21. Kvár szkve: „Kalmar Albert viszi a téglások hadnagyát három lovon Tordára.” (1582/V. 46)

1587. nov. 15. Kvár szkve: „Az fundalo mestert viszik Korcholás Istvánék négy lóval Tordára. Attam fl. 1.” (III/XXX. 63)

1588. aug. 25. Kvár szkve: „Bíró uram parancsából Bede Miklós vitte az téglásokat Tordára három lóval. Attam nekije den. 65. Eodem die Roman László vitte esmeg az téglásokat 3 lóval Tordára den. 75.” (IV/VI. 106)

1588. szept. 20. Kvár szkve: „Eodem die Bíró uram akarattyából vitték el az képvisőt Tordára. István bírónak attam den. 50.” (IV/VI. 110.)

1588. okt. 10. Kvár szkve: „Bíró uram parancsára vitték el az ő nagysága fundátorát Tordára, Kuchys János váradi 4 lóval. Attam nekije fl. 1. den. –.” (IV/VI. 112)

1589. máj. 1. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Zente Bálint Tordára 2 lovon. Attam neki fl. 1. den. 75.” (IV/X. 67)

1589. júl. 12. Kvár szkve: „Az fundalot vitte Nagy János és Sos Jakab Tordára 6 lovon fl. 1. den. 50.” (IV/X. 71)

1590. jan. 24. Kvár szkve: tíz ember visz követ 10–12 ökörral Tordára (IV/XXI. 71.).

1590. jan. 25. Kvár szkve: két ember visz követ 6–6 lovon Tordára. (IV/XXI. 22).

1590. jan. 26. Kvár szkve: nyolc ember visz követ 6–6 lovon Tordára. – Ugyanakkor hét ember visz követ 10–12 ökörral Tordára (IV/XXI. 72).

1590. jan. 30. Kvár szkve: öt ember visz követ Tordára, az egyik 8 ökrös szekérral, a többi 10–12 ökörral (IV/XXI. 74).

1590. febr. 5. Kvár szkve: nyolc ember visz 6–6 lovon követ Tordára (IV/XXI. 74). – Tehát január 24-től február 5-ig összesen 40 szekér követ szállítottak 10 nap alatt.

1590. febr. 22. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából Brassaj György vitte az fundalot Tordára 4 lóval. Attam fl. 1” (IV/XXI. 76).

1590. márc. 12. Kvár szkve: „Bíró uram hagyásából vitt Bothos Márton Tordára urunk kömiességét, feleségével, marhájával egyetemben. A négy lóért fizettem fl. 1.” (IV/XXI. 76)

1590. aug. 19. Kvár szkve: „Bíró uram akarattyából és urunk parancsolattyából vitenek kömiéseket Brassay Ambrust és Keomies Lőrinczet Tordára két lovon.” (IV/XV.

11) – Ugyanaz nap újabb bejegyzés: „...vittenek 4 kömiesseket Tordára Brassay Györgyöt (!), Dabó Lőrinczet és 2 szolgát vellek. Adatott ökegyelme én velem kölcségekre den. 50.” (IV/XX. 14)

1590 szept. 17. Kvár szkve: „Eodem die Biró uram akarattyából és urunk parancsollattából vittenek 2 szekéren követ Tordára. Egyik Nagy Sebestyéné 12 ökörrel, fizetem nekie fl. 1. den. 50. A másik szekér volt Farkas Ferenczé 12 ökörrel, fizetem neki fl. 1. den. 50.” (IV/XV. 11)

1590 szept. 20. Kvár szkve: „Vitte Potzy János az fundatorokat 3 lovon Tordára. Fizettem den. 75.” (IV/XXI. 86)

1590 okt. 3. Kvár szkve: „Sosz István vitt asztalosokat, festőket és enyvet, 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (IV/XXI. 87) – Az asztalosokat feltehetőleg festett famenynezetek csinálására vitték le Tordára.

1590. dec. 20. Gyfnehérvár. Sigismundi Báthory exemptionales, vi quarum domus Thordensis Stephani Boer de Thorda, in vicinitate domus cameralicae et domus nobilis Danielis Vaday sita immunitatur...” (Kvár, Akad. Ltár, egykor Erd. Múz. Ltár. Kemény J. gr.: Appendix 13. kötet 323. sz. – Kelemen Lajos közlése.)

1591. máj. 30. Kvár szkve: „Az fejedelem számára vittek Tordára 12 szekér faragott köveket (8, 10, 12 ökrös szekeren). Ezen kövek alá hoztattam egy szekér szénát den. 6.” (V/X. 46)

1591 júl. 5. Kvár szkve: „Eodem die Tonay Boldisar viszen faragott követ urunk számára Tordára 6 lóval.” – „Eodem die Nagy Mihály viszen faragott követ Tordára 8 lovon fl. 1. den. 50.” – Még 4 más ember is vitt követ Tordára (V/I. 76). – Tehát 1591 május 30-tól július 5-ig összesen 18 szekér faragott követ szállítottak.

1591 júl. 21. Kvár szkve: „Kelemen László viszi Gynga Simont 2 lóval Tordára den. 50.” (V/I. 78)

1591 aug. 29. Kvár szkve: „Mondra Jakab viszi Gingátt az fondalot Tordára 3 lóval den. 75.” (V/I. 80)

1591. okt. 7. Kvár szkve: „Az fejedelem fundalóját vitte Kanta Mihály 6 lovon Tordára. Attam fl. 1. den. 50.” (V/X. 56)

1592. ápr. 7. Kvár szkve: „Eodem Wyda Mihály viszen urunk számára egy puplikán madarat 2 lovon, szekeren Tordára den. 50.” (V/XV. 306)

1592 máj. 20. Kvár szkve: „Dési Zabó András viszen 4 lovon szekeren kömieseket Kutty Jánost negyed magával Tordára fl. 1.” (V/XV. 308)

1592 aug. 5. Kvár szkve: „Az olasz Gingátt viszi Benesi Mihály póstán, 6 lovon Tordára. fl. 1. den. 50.” – „Ezen olasz Gingának szolgáinak portékáját viszi esmeg Zabó András 6 lovon Tordára. Fl. 1. den. 50.” (V/XV. 292–293)

1592 nov. 26. Kvár szkve: „Olasz Gingát és portékáját viszik 2 szekeren Tordára.” (V/XV. 313)

1594 febr. 3. Kvár szkve: „Viceliust, az fundalot szolgálival és portékáival viszi Varga Benedekné 4 lovas szekere Tordára fl. 4.” (VI/VIII. 177)

1594 jún. 1. Kvár szkve: „Monika Mihályt [a kőművest] negyedmagával vitte Thóth Gáspár 3 lovon Tordára. Attam den. 75.” (VI/III. 31.)

1594 aug. 8. Kvár szkve: „Urunk szolgáját Képíró Pétert viszi póstán Kopogós János társaival 2 lova Tordára. Fl. – den. 50.” (VI/VIII. 157)

1594. szept. 9. Kvár szkve: „Eodem Olasz Ginga portékáját viszi Tótt Gáspár 4 lova, szekere Tordára fl. 1.” – Még egy másik négy lovas szekér viszi Genga portékáját. – Megjegyzendő, hogy Tordáról tovább szállították őket Gyfehérvárra. (VI/VIII. 198, 199).

- 219-220 Az egykori Kamaraház ma Múzeum (25. kép). Régi részletei: csúcsíves kapu egyszerű tagolással, ugyanitt a főhomlokzaton az emeleten egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. (A többi ablakkeretek későbbiek.) A főkapu felett felirat, e fölött a restaurált erkély, az erkély ajtaja felett pedig a két angyaltól tartott Báthory címer. (Ez a faragvány ma már nincs meg.) A déli oldalhomlokzaton, az emeleten két keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal, ugyanitt hasonló ablak hármás keresztosztással; a földszinten csupán csak egy keresztosztású ablak fogsoros párkánnyal. A főkapu felett feliratos tábla, szövege (feloldva a ligatúrákat és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE DOMINO
DOMINO SIGISMVNDO BATHORI
DE SOMLIO VAIVODA REGNI TRANSYLVANIAE
MAGNIFICO DOMINO IOANNE GICZY CAMERARIO .... GASPARE
BARTHAKOVIT PORTA LAPIDEA ERECTA EST
...FACIENTES NEMINEM TIMEMVS

Mivel a felirat Géczi (Ghyczy) nevét említi, ő pedig 1585–1588-ban már gubernator volt, ezért a kapu építését korábbra teszik. A kúria erősen restaurált, belsejében boltozott szoba nincsen. A lépcsőházban egy faragott ajtó látható egyszerűen profilált kerettel (218 x 136 x 18; belvilág 198 x 99); az emeleten szintén két hasonlóan profilált ajtó. Mivel mindegyiken a tagolás alsó derékszögű megtörése igen magasan van, ezért az ajtók valószínűleg igen későiek.

Irodalom: KŐVÁRI 18S2. 187. 1866. 311. ORBÁN B.: Torda város és környéke. Bp., 1889. 470. GERECE 1906. 910. BALOGH 1934. 148 (kolozsvári mesterek tevékenysége Tordán). CSABAI 1934. 25, 38–39. BALOGH 1935. 25. 1940. 546. BIRÓ 1941. 83. BALOGH 1953. 48. 1964. 343. 1970. 239. 1973. 241. VITA ZS.: Jókai Erdélyben.

- P101 Bukarest, 1975. 186. l. 162. kép (restaurálás előtti állapotban).

Torda? (vagy Gyulafehérvár?), ifj. Báthory István építkezése

1587. jún. 30. Kvár szkve: „Báthori Istvánnak esmeg ujabban visznek faragott köveket Tordáig. Keoreosi György viszi 6 lovon fl. 1. den. 50. – Eodem Tot Gáspár is 6 lovon viszen ugyanazon féle kövekben. Attam fl. 1. den. 50. – Sós Istvánék is visznek 6 lovon. Attam fl. 1. den. 50.” (III/XXX. 55)

1587. okt. 9. Kvár szkve: „Báthorij Istvánnak esmeg visznek köveket Tordára.” Négy ember 6 lovas szekérrel, három ember 4 lovas szekérrel. (III/XXX. 59). – A bejegyzésekben említett Báthory csakis az ifjabb somlyói Báthory István lehetett. Építkezésének helye bizonytalan, lehetett Torda, vagy pedig Gyulafehérvár és akkor Torda csupán a kő-szállítmányok átmeneti állomása volt.

- P102

Torda, házak

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „La opulente Torda, sopra detto fiume, si troua, già Città grande, hora terra grossa aperta, mercantile et uaga di belle strade et da buona gente habitata.” (Apulum. II. 1946. 176–177)

1541. *Csúcsi Tomory Miklós* háza (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 66). – Tomory Miklós 1534-ben felépítette a kövesdi templomot renaissance kapuval (1534) és szentségtartó fülkével (1537); mindkettő kolozsvári kőfaragó munkája (BALOGH 1943. 264–265. lap, 155–157, 160. kép).

1590. *Stephanus Boer de Torda* háza a Kamaraház szomszédságában (l. 259. lapon).

1590. *Vaday Dániel* nemesi háza a Kamaraház szomszédságában (l. 259. lapon).

1599. *Nagy Mihály* háza „in vico Varga uca” (Veress: Doc. V. 1932. 290).

1599. *Joannes Boer de Thorda* háza „in theatro oppidi Thorda”, korábban a háznak és tartozékainak tulajdonosa *Pogán Miklós*, majd *Pápay Lukács* (Uo.)

1599. *Thordai János* sókamarás háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

P103 1599. *Pesti Péter* háza „in theatro oppidi Thorda.” (Uo.)

Tótfalud (v. Alsó-Fehér vm. – Tăuț), fejedelmi nyaraló

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „... quindi lontano miglia sette [Gyulafehérvár] a i piedi de altissimi monti, pieni di grossi et alti alberi, con il suo monasterio di frati [Szentmihályköve alatt pálos kolostor] quali sono circa a quattro, non essendo comportato che alcuno piu ui entri. Questi si lasciano fin che uiuino tal die con la morte loro sia finita tale religione. Iui sopra il monte di uiuo sasso si uede un Castello destrutto antico, fatto da i Romani, et nella Chiesa molte anticaglie si ueggiono. Qui ui la Regina Isabella fece alcuni delitiosi bagni, quali il Re [János Zsigmond] molto uso, et ui è un barco [parco] pieno di Cerili et altre saluaticine con giardini copiosi di eletissimi frutti. Pero sua M-ta spesso ui uiene a pigliare recreatione.” (Apulum. II. 1946. 172–173) – A pálos kolostorról: GYÉRESSY B.: Documenta artis paulinorum. II. 1976. 433–434)

P104 1585-ben Báthory István király Szentmihálykövét a jezsuitáknak adományozta. (Fontes II. 1913. 131).

Tötör (v. Szolnok-Doboka vm. – Tíoltiur), ref. templom

A templom a XVI. század első felében épült, csúcsíves ajtókkal és ablakkal, de az utóbbiak keret-tagolása renaissance (BALOGH 1943. 289. lap, 133–134. kép)

285 *Tötöri Balázs sírköve*. 1584 (86. kép). Befalazva a templom keleti falába az ablak alatt. Mészkö. Mérete: 155 x 85, a címerdíszes mező 71 x 57. Antiqua betűs latin felirata töredékes, jórészt kitöredezett és lekopott. – Tötöri Balázs 1548–1573-ban doboikai főispán volt (NAGY I.: Magyarország családai. XI. Pest, 1865. 323).

Irodalom: BALOGH 1943. 133–134, 200, 289. lap, 133–134. kép. Építészet. III. 1943. 63. ENTZ 1944. 215.

Várad, Végvárad, Nagyvárad (v. Bihar vm. – Oradea), vár

1546 körül. A püspökvár megerősítése.

1569–1595 között folyt a külső ötszögletes ötbástyás erődítésövezet építése.

1579–1588 között a kolozsvári kőművesek számos ízben dolgoztak a váradi végvár építésén. Az adatok közölve: BALOGH J.: Vég-Várad vára. Kolozsvár, 1947. BALOGH J.: Varadinum – Várad vára. Kézirat 1978. Megjelenik a „Művészettörténeti Füzetek” című sorozatban, 13–14. számú kiadványként.

P105

Várépítkezés Erdélyben (általános adatok)

1541. jún. 8. Gyfehérvár. Izabella királyné és Mayládt István erdélyi vajda párthívei közötti egyezség: „Item, Quod si quis denuo erigeret, occuparet, subtraheret aut quomodocunque muniret aliquod fortalitiu[m] aut castellum, vel occuparet aliquo modo, illa castella ex quibus nunc praesidia extrahentur et gentes contra talem tanquam regium proditorem et publici boni turbatorem omnes, et si necesse fuerit totum regnum insurgere debeat et talem hominem punire.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 71)

1551. febr. 4. Nagyléta. Báthory András és Erasmus Teufel levele Ferdinánd királyhoz melyben tudósítják Martinuzzival Diószegen folytatott tárgyalásukról és közlik a legsürgősebb teendőket a megállapodásuk szerint. Harmadik pont: Erdély mielőbbi megszállása. A király haladéktalanul gondoskodjon „ut Turces praeveniat, ac praeoccupet regnum Transilvaniae ac eius munitiones aedificet ante, quam hostis advenire possit.” (PRAY, G. Epistolae procerum regni Hungariae. II. Posonii, 1806. 234 – Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 269)

1551. máj. 8. A tordai országgyűlés törvénycikke: „Item decretum est, vt castella nouiter erecta qua in ruina[m] regni potius oppressionemque vicinorum et plebis sunt demoliri debeant.” (Erd. Orsz. Eml. I. 1875. 324)

1558. okt. 4. Gyfehérvár. Izabella királyné megerősíti az 1558. szept. 29. –okt. 4-iki fehérvári országgyűlés törvénycikkeit. „Placuit Maiestatibus suis sacris et consiliarijs Maiestatum suarum, vt castella et fortalitia sine consensu et permissione suarum Maiestatum, aut nouiter erecta, distraherentur; statutum igitur est, vt murata huiusmodi castella in Transylvania, et fortalitia post obitum serenissimi domini quondam Joannis regis nouiter erecta, veluti inutilia, intra alterum 20. diem diei administrationis praescripti subsidij, sub poena amissionis capitum et bonorum ipsorum, ad quos pertinent, distraherentur, demoliantur et disjiciantur, castella autem et fortalitia eorum nova, in quibus domini nobiles Hungari se ipsos vxores, liberos, et bona defendunt, maneant intacta.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 103)

1565. jan. 30. János Zsigmond megerősíti az 1565. január 22–29-iki kolozsvári országgyűlés törvénycikkeit: „Nyilván vagyom az is: az új kastélyokból, erősségekből mennyi kártételek, bosszúk község romlására szokott esni; tetszett azért országul az Ő felsége híveinek, hogy senki ő felsége engedelmé nélkül új erősséget vagy kastélyt ne csinálhasson, hitetlenség alatt, és az mely kastélyok vagynak, ő felsége megláttassa, megítéltesse, hasznosak-e vagy károsok az községnek; az haszontalanokat elvonassa ő felsége; az hasznosok pedig és község javára valók megtartassanak, kire választassanak minden nemzet-

ből két-két személyek, kik megítéljék, ha megmarandók vagy elvonandók légyenek.” (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 288–289)

1565–1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: „Ui sono poi Città atte à far cagliare ogni numeroso et bellicoso exercito inimico, si per natura del fortissimo sito, come per li propognacoli ad’ arte disposti et si per la moltitudine di braui habitanti pronti et habili ad’ogni stento et rischio militare et si per la quantità d’ogni sorte d’armi, di tormenti, munitioni et uittouaglie, che in quella parte l’ordinario so trouano. Tra quali Cibigno, Corona, Bistritia et Varadino Città grosse et opulente sono; poi di Castelli Deua, Sassebes, Castelnuovo [Szamosújvár], Bethelem, [Bethlen], Terschio, [Töröcsvár], Resenof [Rozsnyó], Fogaras, Mechadia et Cet [etc] et altri, che per abreuare taccio, oltre li molti altri siti alla fortificazione attissimi. Li rispetti per quali un Principe à potentato risolvere si può a fortificare un sito o diffenderlo sono questi et prima:...” A következőkben Gromo nyolc nézőpontot sorol fel, amelyek szerint valamely helyet meg lehet, vagy meg kell erősíteni (Apulum. II. 1946. 206–207).

Zopor – Mezőszopor (v. Kolozs vm. – Soporul de Câmpie), Kendi Sándor kúriája

1588 jan. 26. Kvár szkve: „Mondra Jakob vitte két lovon Keomies Istvánt Zoporra, Kendi Sándor uram jószágába. Attam neki 3 mély földre fl. 1. den. 13.” (IV/I. 4)

Kendi Sándor tanácsúr volt, majd 1583–1585-ben a hármaskormánytanács egyik tagja (praeses).

Zsombor – Magyarzsombor (v. Kolozs vm. – Zimbor), Sombory László kúriája

1582 júl. 22. Kvár szkve: „Pap János viszi Keomies Tamást 3 lovon Somborra.” (1582/V. 43)

1584 szept. 19. Kvár szkve: „Sombori uram kéreté bíró uramat, hogy Kömies Antalt Somborra vitetné. Vitte Nagy István 2 lovon den. 75.” (III/XVIII. 10)

1584 okt. 7. Kvár szkve: Sombory a bírótól kéri, hogy adjon szekeret Fazekas Péter és Asztalos János alá, Zsomborra viszik őket (III/XVIII. 12).

1585 máj. 23. Kvár szkve: „Ugyan azon nap adata Bíró uram Somborj uram kívánságára Asztalos János alá kétt lovat Somborra, Sós Jánosét. Fizettem neki den. 75.” (III/XXII. 7)

1585 aug. 23. Kvár szkve: „Sombory László uramnak kültünk kömiest, asztalost, szócsót, Somborra. Attunk 1 szekeret 4 lóval alájok, Szász Jánosét. Fizettem fl. 1. den. 50.” (III/XXII. 14)

1588 jún. 25. Kvár szkve: „Vitte el Somborra Haydo Tamás egy kömiest és Teolchyrés Jánost.” (IV/VI. 105)

1588 jún. 26. és júl. 6. Kvár szkve: bejegyzések Sombory temetéséről. (XV/VI. 105–106). Gyulafi Lestár szerint 1590-ben halt meg (Tört. Tár. 1893. 121).

Sombory László 1574-ben Báthory István követe a bécsi udvarban. 1581–1590 tanácsúr, 1583-ban ítélőmester. 1583–1585-ben Erdély egyik praesese Kendy Sándorral és Kovacsóczy Farkassal (TRÓCSÁNYI 1980. 34). Possevino igen kedvezően nyilatkozott róla (Fontes III. 1913. 178). Nagyon művelt főúr volt, az ő udvarában nevelkedett

Szamosközy István, a történetíró. Erről maga Szamosközy így ír: „Annalecta lapidum Vetustorum” című műve előszavában (Patavii, 1593), illetve Kovacsóczy kancellárhoz intézett dedikációjában: „D. Ladislaus Somborius parens fortunae meae.” Utóbb Szamosközy Sombory fiával együtt tanult Padovában 1591–1593-ban, 1591 szeptemberében együtt jártak Rómában (VERESS E.: *Matricula et acta Hung. Bp.*, 1941. 273.; SZAMOSKÖZY István tört. maradványai. I. Bp., 1876. II–III. lap). Sombory Lászlónak ajánlott munkák: RMNY. I. 1971. 544, 547, 572. sz.

Kolozsvári faragott kövek szállítása Erdélyszerte

- 1582 jún. 18. Szilágyságba Parlagi Pál koporsóköve.
- 1584 aug. 13. Középlakra (Kolozs vm.) egy szekér faragott kő.
- 1585 máj. 19. A fogarasi szentegyházhoz 4 szekér faragott kő.
- 1585 jún. 6. Szentegyedre egy kis kő gárda (kútkáva).
- 1587 jún. 30. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 3 szekér faragott kő.
- 1587 okt. 9. Tordára ifj. Báthory Istvánnak 7 szekér faragott kő.
- 1588 máj. 24. Gyulafehérvárra 12 szekér kő.
- 1588 aug. 30. Marosújvárra 14 szekér faragott kő.
- 1589 aug. 7. Gyulafehérvárra a fejedelemnek 12 szekér faragott kő.
- 1590 jan. 24. –febr. 5. Tordára 40 szekér faragott kő.
- 1590 júl. 24. Marosújvárra 13 szekér faragott kő.
- 1590 szept. 17. Tordára 2 szekér faragott kő.
- 1590 okt. 28. Marosújvárra 3 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 15. Gyulafehérvárra, a jezsuita templom orgona-karzatához 11 szekér faragott kő.
- 1591 máj. 30. Tordára 12 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Tordára 6 szekér faragott kő.
- 1591 júl. 5. Désre egy szekér faragott kő.
- 1591 júl. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1591 júl. 16. Désre 4 szekér faragott kő.
- 1591 szept. 12. Désre két szekér faragott kő.
- 1592 ápr. 7. Szilágysomlyóra 7 szekér faragott kő.
- 1592 júl. 18. Ippre (Szilágysomlyó vm.) egy szekér faragott kő.
- 1593 máj. 21. Szilágysomlyóra 11 szekér faragott kő.
- 1593 jún. 26. Krasznahorvátiba 6 szekér faragott kő.
- 1595 okt. 27. A gyulafehérvári székesegyház orgona-karzatához faragott kőoszlopok szállítása 14 szekéren.

Tehát 1585 májusától 1595 októberéig Kolozsvárról 190 szekér faragott követ szállítottak el. Ez a szám azonban nem tekinthető statisztikai adatnak, mert a kolozsvári számadáskönyvek nem maradtak fenn hiánytalanul és a meglévők is csupán a fejedelem és a város költségére végzett szállításokat jegyezték. Mindazáltal a szám adatok némileg tájékoztatnak a kolozsvári műhelyek nagy teljesítményéről. Kiemelkedő tétel: 1590-ben Tordára 10 nap alatt 40 szekér faragott követ szállítottak.

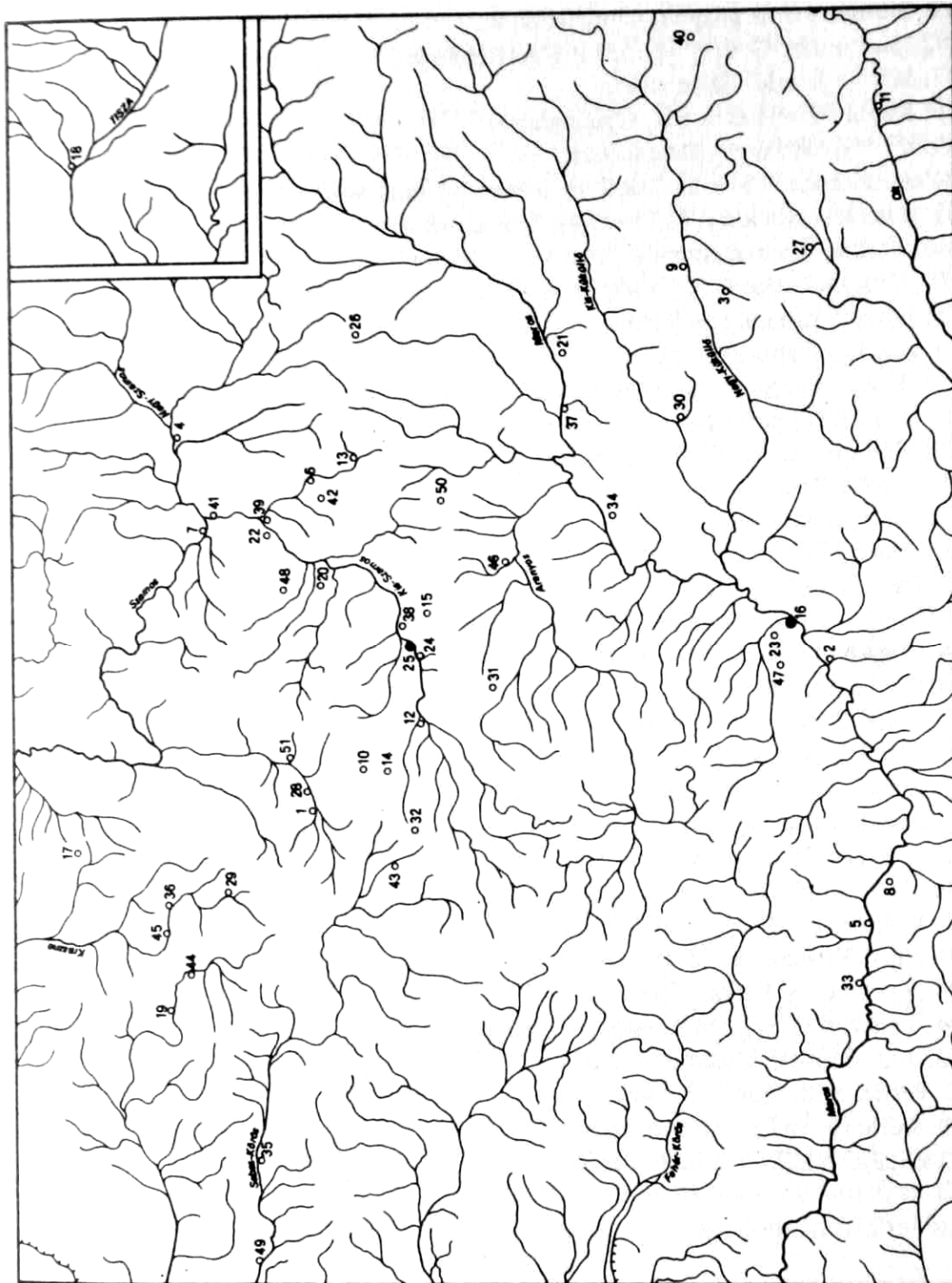

Az építkezések időrendje

- 1530-as évek. Szamosfalva rk. templom (zárókő, feliratos tábla).
 1532. Szilágysomlyó, rk. templom (sekrestyeajtó, tabernakulum).
 1535. Kövesd, ref. templom, kapu.
 1535–40 körül. Fogaras, vár.
 1536. Magyargyerőmonostor, ref. Templom, ülőfülke.
 1537. Kövesd, ref. templom, tabernakulum.
 1539–1540. Szamosújvár, vár, Zápolyai János király építkezése.
 1540–1551. Szamosújvár, vár, Martinuzzi építkezése.
 1540 körül. Gyalu, vár.
 1543–1549. Bethlen, vár.
 1546 körül. Várad, a püspökvár megerősítése.
 1546–1551. Alvinc, várkastély.
 1549–1553. Branyicska, vár.
 1549. Kolozsmonostor, vár.
 1552–1554. Gyulafehérvár, vár, Castaldo építkezése.
 1552–1554. Huszt, vár.
 1553–1560. Marosillye, vár.
 1556–1564. Ebesfalva, várkastély.
 1557–1559. Gyulafehérvár, palota, Izabella királyné építkezése.
 1565–1571. Gyulafehérvár, palota, János Zsigmond építkezése.
 1566–1574. Szamosújvár, vár, János Zsigmond és Báthory István építkezése.
 1569–1595. Várad, ötszögletes ötsarokbástyás vár.
 1571–1576. Gyulafehérvár, vár, Báthory István építkezése.
 1572–1579. Egeres, várkastély.
 1576–1579. Huszt, vár.
 1577–1579. Gyulafehérvár, palota, Báthory Kristóf építkezése.
 1577–1578. Szamosújvár, vár, Báthory Kristóf építkezése.
 1579. Dés, Kamaraház.
 1579–1581. Kisfalud, Kovacsóczy Farkas kúriája.
 1579. Szentkirály, Bánfi György kúriája.
 1581–1594. Torda, Kamaraház.
 1582–1593. Déva, vár.
 1582. Marosillye, vár.
 1582–1588. Zombor, Sombory László kúriája.
 1584–1592. körül. Kendi-Lóna, Kendi Sándor kúriája.
 1584. Középlak, Borsoló János kúriája.
 1584–1585. Fogaras, szentegyház.
 1584 után. Hadad vár.
 1585. Szentegyed, Sombory László kúriája.
 1585 után. Szilágynagyfalu, Bánfi kúria.
 1586–1589. Gyulafehérvár, jezsuita kollégium.
 1587. Torda vagy Gyulafehérvár, ifj. Báthory István háza.

1588. Zopor (Mezőszopor), Kendi Sándor kúriája.
 1588. Czege, Wass György kúriája.
 1588. Györgyfalva, kúria.
 1588–1591. Marosújvár, várkastély.
 1588–1595. Gyulafehérvár, palota, Báthory Zsigmond építkezése.
 1588–1593 Dés, Kamaraház.
 1589–1594. Fogaras, vár.
 1590. Branyicska, vár.
 1590–1592. Szamosújvár, vár, Báthory Zsigmond építkezése.
 1590–1595. Huszt, vár.
 1591–1594. Kerelószentpál, Kápolnahegy, kapu.
 1592. Szilágysomlyó, vár.
 1592. Ipp, Borsoló János kúriája.
 1593. Gyulafehérvár, jezsuita temetőkápolna.
 1593. Szentbenedek, várkastély.
 1593. Krasznahorváti, Borsoló János kúriája.
 1594 előtt. Gyulafehérvár, Báthory Boldizsár háza.
 1595. Gyulafehérvár, székesegyház, orgonakarzat.
 1596. Gyalu, vár.
 1597. Almás, vár.
 1598. Kérő, Katonai kúria.

-
1. Almás–Almaşul	27. Kövesd–Cueşd
2. Alvinc–Vinţul de Jos	28. Középlak–Cuzăplac
3. Berethalom–Biertan	29. Krasznahorváti–Horvat
4. Bethlen–Beclean	30. Küküllővár–Cetatea de Bălta
5. Branyicska–Brănişca	31. Létavár–Litenii de Sus
6. Cege–Ţaga	32. Magyargyerómonostor–Mănăstireni
7. Dés–Dej	33. Marosillye–Ilia
8. Déva–Deva	34. Marosújvár–Ocna Mureş
9. Ebesfalva–Dumbrăveni	35. Mezőtelegd–Tileagd
10. Egeres–Aghireş	36. Perecsen–Pereceiu
11. Fogaras–Făgăraş	37. Radnót–Iermuţ
12. Gyalu–Gilău	38. Szamosfalva–Someseni
13. Gyeké–Geaca	39. Szamosújvár–Gherla
14. Gyerővásárhely–Dumbrava	40. Székelyderzs–Dirjiu
15. Györgyfalva–Gheorgheni	41. Szentbenedek–Mănăstirea
16. Gyulafehérvár–Alba Julia	42. Szentegyed–Sîntejude
17. Hadad–Hodod	43. Szentkirály (Marosszentkirály)–Sîncraiu de Mureş
18. Huszt–Hust	44. Szilágynagyfalu–Nuşfalău
19. Ipp–Ip	45. Szilágysomlyó–Şimleul Silvaniei
20. Kendilóna–Luna de Jos	46. Torda–Turda
21. Kerelószentpál–Sînpaul	47. Tótfalud–Tăuţ
22. Kérő–Chirău	48. Tötör–Tioltiur
23. Kisfalud–Miceşti	49. Várad (Nagyvárad)–Oradea
24. Kolozsmonostor–Cluj–Mănăstur	50. Zopoz (Mezőszopor)–Sopurul de Câmpie
25. Kolozsvár–Cluj–Napoca	51. Zombor (Magyarzombor)–Zimbor
26. Komlód–Comlod	

Erdély részleges vízrajzi térképe az Adattárban felsorolt helységek megjelölésével, a számok feloldása a 266. lapon

A síremlékek időrendje

(Az elpusztult síremlékek zárójelben)

1542. Statileo János püspök, Gyulafehérvár.
(1552. Martinuzzi György [† 1551], Gyulafehérvár.)
1557. Mikola László, Szamosfalva.
1558. Kendi Ferenc és Antal, Gyulafehérvár.
1559. ifj. Mikola László, Szamosfalva.
- XVI. század közepe Mikola Lászlóné, Kemény Anna, Szamosfalva.
- 1565 után. Izabella királyné († 1559), Gyulafehérvár.
(1566. Varkocs Tamás, Gyulafehérvár.)
- (1570. Krisztina asszony, Gyulafehérvár.)
1571. János Zsigmond fejedelem.
1573. Bocskay Gábor, Egeres.
- (1574. János Zsigmond tanácsosa, Gyulafehérvár.)
1575. Gyerőfi Gáspárné Mikola Erzsébet, Gyerővásárhely.
- (1576. Báthory Miklós, Gyulafehérvár.)
1578. Cseffey Benedek, Székelyderzs.
1582. Petky Mihály, Székelyderzs.
- (1582. Parlagi Pál, Szilágyság.)
1583. Patócsy Zsófia, Küküllővár.
- (1583–1584. Báthory Kristóf [† 1581], Gyulafehérvár, jezsuita templom.)
1584. Wesselényi Miklós, Gyeke.
1584. Tötöri Balázs, Tötör.
- XVI. század 2. fele. Vitézi sírkő. Gyulafehérvár.
- XVI. század 2. fele. Báthory Elek (?), Perecsen.
- (XVI. század utolsó negyede. A Wass család férfi tagja, Czege.)
- XVI. század utolsó negyede. Thelegdi Miklós (?) tumbájának maradványa, Mezőtelegd.
- (1588. Ghyczy János gubernator, Gyulafehérvár.)
- (1588–1590 körül. Bocskay Erzsébet, Gyulafehérvár.)
1591. Kolozsvári Gábor, Gyulafehérvár.
(1591 előtt. Kovacsóczy kriptá, Gyulafehérvár.)
- (1594. Kovacsóczy Farkas, Gyulafehérvár.)
- (1594. Lenczies György és felesége, Gyulafehérvár.)
- (1596. Joh. Baptista Musto ének-karmester, Gyulafehérvár.)
1598. Petrichevith Horváth család, Komlód.
- (1599. Báthory András, Gyulafehérvár.)
1601. Legifjabb Mikola László, Szamosfalva.